

DE AUDIOVISUELE MEDIA
IN BERLIJN : NOG STEEDS KOUDE
OORLOG VIA ETHERGOLVEN

Prof. Dr. J. BRIERS
G. ROS
F. SAEYS

RT1409

DE AUDIOVISUELE MEDIA IN BERLIJN : NOG STEEDS KOUDE OORLOG VIA ETHERGOLVEN

De vroegere *Reichshauptstadt* Berlijn is nog steeds een bijzonder interessante belevenis, al zijn dan politiek sinds het viermogendhedenakkoord van 1971 en het basisverdrag tussen Bondsrepubliek en DDR van 1972 de scherpste hoeken enigszins afgerond. De overgang van Oost naar West bij Checkpoint Charlie, vroeger een gebeurtenis, neemt thans niet veel meer tijd in beslag dan het overschrijden van een grens tussen twee van Europa's ook niet steeds in de pas lopende Negen. Op publicistisch gebied gonst de ether te Berlijn echter niet zoveel minder dan in de tijd van de koude oorlog. Dit is vooral voor de audiovisuele media het geval, want wat de geschreven pers betreft, is de door SED-partijchef Honecker zo gepropageerde *Abgrenzung* nog steeds zeer effectief. In West-Berlijn beheerst het rechtse Springer-concern het mediale landschap, via een marktaandeel van ongeveer 70 % (1) en een vlak bij de Muur ingeplante wolkenkrabber, illustratie van de panache waarmee Axel Springer en zijn accolieten hun machtspositie demonstreren. In de schaduw van de televisietoren op de Alexanderplatz, het prestigeplein in Oost-Berlijn dat de *sozialistische Errungenschaften* in de DDR moet demonstreren, leidt de pers een voor westerse begrippen vegetatief bestaan in een van overheidswege opgelegde uniformiteit. Radio en televisie onttrekken zich echter aan de regulerende maatregelen van politici of aan de aspiraties van krantentersaren. Daarom precies biedt de Berlijnse ether een zo fascinerend beeld. Wij willen trachten in dit verslag van een studiebezoek een zo getrouw mogelijk beeld van de complexe situatie te schetsen.

(1) Carles OSSORIO-CAPELLA : *Der Zeitungsmarkt in der Bundesrepublik Deutschland*. Frankfurt am Main 1972, p. 162.

I. WEST-BERLIJN

A. SENDER FREIES BERLIN

1. *Structuur en karakter : für Freiheit und Wahrheit*

Wie over een van de 9 (of 11) Westduitse omroepen handelt, is altijd verplicht eerst bondig de plaats van dat instituut in het ingewikkeld groepsverband te omschrijven.

Zoals de staat zelf is ook het radio- en televisiewezen in West-Duitsland federalistisch ingesteld (1). Zo hebben de meeste *Länder* die deel uitmaken van de Bondsrepubliek, elk hun eigen omroep, maar ze waren natuurlijk verplicht een samenwerking na te streven, die trouwens verschillende vormen aanneemt.

De 9 instituten produceren samen in het kader van de ARD, de *Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten Deutschlands*, het eerste televisieprogramma (*Gemeinschaftsprogramm*), waarvoor ze elk een aantal minuten leveren in verhouding tot het aantal radio- en tv-belasting betalende inwoners. Enkele procenten verduidelijken deze overeenkomst : de *Westdeutscher Rundfunk* (Keulen) moet voor 25 % van het totaal aanbod zorgen, de *Norddeutscher Rundfunk* (Hamburg) voor 20 %, andere van 17 tot 3 %, en *Sender Freies Berlin* voor 8 %. Al deze uitzendingen worden dus in ieder *Land* in de eigen studio's gerealiseerd.

Een tweede tv-net wordt, eveneens bekostigd door de *Länder*, in een enkele instelling te Mainz, dus gecentraliseerd, bestuurd : het zogeheten ZDF of *Zweites Deutsches Fernsehen* (2).

Daarenboven kunnen de meeste van de 9 zich de luxe veroorloven ook nog een Derde Programma, van regionale aard, uit te zenden. Ook de SFB. De SFB werkt hiervoor echter samen met de NDR en Radio Bremen. (3).

(1) Hermann MEYN : *Massenmedien in der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin 1974, p. 87; Hans BRACK : *Organisation und wirtschaftliche Grundlagen des Hörfunks und des Fernsehens in Deutschland*. München 1968, pp. 11-12, p. 34; Christian WALLENREITER : „Die ARD und ihr Fernsehen”. In : *Fernsehen in Deutschland*. Mainz 1967, p. 23 e.v.

(2) MEYN : *o.c.*, p. 88; Götz DAHLMÜLLER, Wulf D. HUND & Helmut KOMMER : *Kritik des Fernsehens*. Darmstadt/Neuwied 1973, p. 265; Karl HOLZAMER : „Das Zweite Deutsche Fernsehen”. In : *Fernsehen in Deutschland*, p. 31 e.v.

(3) BRACK : *o.c.*, p. 37.

De *Rundfunkrat* of beheerraad (1) van de Berlijnse omroep bestaat uit 21 leden : 7 daarvan worden door het *Landesparlament* aangewezen (4 SPD en 3 CDU), 3 door de Kerken, 3 door de werkgevers en 3 door de werknemers, 2 zijn vertegenwoordigers van de Universiteiten, 2 van de Academies, en 1 van het Journalistenverbond.

(1) Wanneer de wet een omroep verplicht onafhankelijk te zijn tegenover de Staat en de regering, neutraal te blijven en dus objectief, wordt deze hoofdopdracht gewoonlijk ook weerspiegeld in de samenstelling van de Raad van Beheer. Bij ons in België heeft men de volksvertegenwoordigers er uit geweerd. In West-Duitsland is de toestand anders. In 1955 schreef de SPD-politicus Willi Eichler in dit verband : „Der Rundfunk würde 'der Parteienherrschaft ausgeliefert', sagt man. In Wirklichkeit haben die Parteien nicht die geringsten Sonderrechte erhalten. Mit der Entsendung von Menschen ihres Vertrauens, die ausserdem die gesetzlichen Bedingungen erfüllen müssen, 'fachkundig auf dem Gebiet des Rundfunkwesens' zu sein, binden sie diese Männer und Frauen nicht an ihre parteipolitischen Auffassungen, sondern an die Verpflichtungen, die ihnen aus der Zugehörigkeit zu einem Rundfunkgremium erwachsen, dessen Rechte und Pflichten sich aus dem Gesetz und dem Statut der Rundfunkanstalten ergeben" (Willi EICHLER : „Das Parlament als Repräsentant der Öffentlichkeit". In : *Rundfunk und Fernsehen*, Jg. 4, 1955, p. 385).

Hoe talrijker de belangengroepen vertegenwoordigd zijn in een bestuursraad, hoe talrijker zij worden die zich uitgesloten voelen. „Natürlich fehlt es nicht an Beschwerden von Verbänden, ungenügend oder gar nicht in den Kontrollgremien der Rundfunkanstalten vertreten zu sein. So hiess es zum Beispiel im Jahresbericht 1965 der Bundesvereinigung der Deutschen Arbeitgeberverbände, die Gewerkschaften seien in den Rundfunkräten des Süddeutschen Rundfunks mit zwei, des Südwestfunks mit vier, des Senders Freies Berlin mit drei, des Bayerischen Rundfunks mit zwei, und bei Radio Bremen mit einem Mitglied bzw. Repräsentanten vertreten. Den Arbeitgeberverbänden sei bisher die Mitwirkung in den Rundfunkräten der genannten Rundfunkanstalten versagt geblieben ... Die Rundfunkgesetzgebung müsse also unbedingt überprüft werden" (MEYN : *o.c.*, p. 91).

Een gespreide vertegenwoordiging van zoveel mogelijk belangengroepen in de Raad, zoals dat in West-Duitsland en West-Berlijn dus het geval is, waarborgt daarom nog niet automatisch de objectiviteit of het uitblijven van protesten tegen de z.g. overtredingen ervan : „In West-Berlin hat die in der Opposition stehende CDU mehrfach kritisiert, dass RIAS und SFB dem Regierenden Bürgermeister für die Sendung 'Wo uns der Schuh drückt' regelmässig Sendezeiten zur Verfügung stellen, ohne dass die Opposition eine gleichwertige Möglichkeit erhält, zur Bevölkerung zu sprechen" (MEYN : *o.c.*, p. 102).

En ook in de ARD moet er uit de binnenstromende vloed nieuws door de journalisten gekozen, geselecteerd worden, en is men, ondanks alle regels en wetten, zoals overal subjectief (MEYN : *o.c.*, pp. 95-96).

We hebben terloops gevraagd of de Raad rechtstreeks tussenkomen in de nieuwsuitzendingen, en het antwoord was een categorisch „niemals”.

We mogen niet vergeten in dit kapittel over de structuur even aan te stippen, dat de nieuwsredactie (tv) in de SFB uit 17 journalisten bestaat, waarvan 14 politieke en 3 culturele, dat ze in drie ploegen werken, nl. van 4 tot 10 u., van 10 tot 18 u., en van 18 tot 24 u., en dat elk van die drie ploegen onder de verantwoordelijkheid staat van een *Dienstleiter*, die niet zoals bij ons een hiërarchische dienstchef is, maar een „chef van dienst” die, en dit is wel democratisch, om de beurt uit de 17 redacteurs wordt gekozen en samen met zijn collega's het nieuws selecteert en produceert.

2. *Informatie is geen propaganda*

De inhoud, de vorm, de duur en de frequentie van de nieuwsuitzendingen zijn voor het karakter van een audiovisueel medium gewoonlijk tekenend. In SFB wordt aan de berichtgeving, zoals men dat kan verwachten van een prestigeomroep, een opvallend grote rol toebedeeld.

In SFB I, de radioketen van de „anspruchsvollere Programmaufgaben” (1), zal dit zakelijk en in gesloten uitzendingen geschieden, in het lichtere programma SFB II via magazines.

De inhoud wordt er gedetermineerd door de stelling dat de efficiëntste beïnvloeding bestaat in het propageren van de waarheid, zoals die er uitziet in de optiek van de Westerse democratieën, in casu van de Bondsrepubliek, dus in het trouw informeren, zonder argwaan wekkende nadruk. Dat daarbij de verschillen qua welvaarts- en vrijheidssfeer in de twee landsgedeelten zeer terloops maar toch systematisch onderstreept worden, spreekt vanzelf.

Zoals het in hun mondelinge en gedrukte mededelingen nadrukkelijk wordt vermeld, weet iedereen dat Sender *Freies Berlin* tenminste evenzeer voor de Oost-Berlijners en Oost-Duitsers bestemd is als voor de vroegere stad van Willy Brandt. Dit is natuurlijk hoofdzakelijk het geval voor de berichtgeving.

Zo constateren we dat in de wet van 12 november 1953, waarbij SFB door het Berlijnse Huis van Afgevaardigden werd opgericht, inzake de algemene geest van de uitzendingen en van de informatie veel meer te lezen staat dan bij ons :

(1) SFB : *Wir für Sie*. Berlin 1973, ongenummerde bladzijden.

— De uitzendingen van Sender Freies Berlin moeten van *democratische gezindheid* getuigen, van cultureel verantwoordelijkheidsbewustzijn en van een drang naar zakelijkheid. Ze moeten de *vrijheid*, de gerechtigheid en de *waarheid* bevorderen, alsmede de eerbied tegenover het persoonlijkheidsrecht, en de verstandhouding tussen de volkeren. De omroep mag niet het werktuig zijn van een *regering*, van een groep of van een enkele persoon, maar moet integendeel altijd het welzijn van de gemeenschap tot richtsnoer nemen (1).

— Volgens de wet is de SFB een publiekrechtelijke instelling. Hij is, zoals alle andere omroepen in de Bondsrepubliek, „staatsunabhängig” (2).

Zijn positief democratische inzet wordt nog duidelijker door wat wij hier citeren uit de programmabrochure „Wir für Sie” (de Oost Duitsers zullen zeker een eigen betekenis geven aan deze woorden) : „De informatie-, vormende en ontspanningsprogramma's van SFB-TV worden via talrijke tv-kanalen uitgezonden naar de toeschouwers in West-Berlijn en in de Bondsrepu-

(1) Wolfgang LEHR & Klaus BERG : *Rundfunk und Fernsehen in Deutschland. Rechtsgrundlagen der Massenmedien*. Mainz 1971, p. 115. (Onze cursivering).

(2) De onafhankelijkheid van de audiovisuele media werd in West-Duitsland zo mogelijk nog duidelijker vastgelegd dan in veel andere publiekrechtelijke instituten. De redenen hiertoe zijn meervoudig : „Als nach 1945 in den westlichen Besatzungszonen die Diskussion über die zukünftige Gestaltung des Rundfunkwesens begann, waren sich alle Beteiligten in einem Punkte einig : Um einen erneuten Missbrauch zu verhindern, durfte der Rundfunk nicht in die Organisation der staatlichen Exekutive eingefügt oder von ihr abhängig gemacht werden” (MEYN : *o.c.*, p. 87).

Wat de neutraliteit betreft : „Im Gegensatz zur Presse haben die Rundfunkanstalten unter anderem die Pflicht zur *Neutralität*. Die rechtliche Begründung dafür lautet : Da nur wenige Rundfunkunternehmungen wegen der begrenzt zur Verfügung stehenden Frequenzen am gleichen Ort zur gleichen Zeit Sendungen ausstrahlen können, hätte von einer Vielzahl privater Interessenten nur eine Minderheit die Möglichkeit, rundfunkpublizistisch tätig zu werden. Das würde jedoch gegen den gemeinschaftsbezogenen Gehalt der Rundfunkfreiheit und den Gleichheitsgrundsatz verstossen”. (MEYN : *o.c.*, p. 89). Een Duits mediajurist concludeert : „Der Staat muss daher den Rundfunkbetrieb so organisieren, dass an der Programmgestaltung alle relevanten gesellschaftlichen Kräfte in angemessener Weise beteiligt werden. Aus der in Beachtung dieser Notwendigkeit gewählten integrierten Organisationsform ergibt sich die Neutralitätspflicht des deutschen Rundfunks”. (Günter B. KRAUSE-ABLASS : „Die Neutralitätspflicht der Rundfunkanstalten”. In : *Rundfunk und Fernsehen*. Jg. 10, 1962, p. 114, geciteerd bij MEYN : *o.c.*, p. 89). In verband met de *Staatsunabhängigkeit*, vgl. ook MEYN : *o.c.*, pp. 92-93, p. 99; DAHLMÜLLER-HUND-KOMMER : *o.c.*, pp. 239-240; BRACK : *o.c.*, p. 20.

blik, en ook naar die over de grens in Oost-Berlijn en in de DDR” (1).

Het zwaartepunt van de programma-opdracht bestaat in „dokumentierende und interpretierende Beiträge aus Politik und Kultur” (2), met vooraan het maandelijks magazine *Kontraste*, dat zich tot taak heeft gesteld de toeschouwers „aktuell und unverstellt von irgendwelcher Ideologie über politische und gesellschaftliche Vorgänge in den sozialistischen Ländern zu informieren, gemessen an den weltweiten Versuchen zur Entspannung” (3).

Verder brengt de SFB-TV natuurlijk reportages en analyses uit de politieke, culturele, economische en publicistische sectoren van hun eigen („unserer pluralistischen Gesellschaft” (4)) gebied. Maar dat is hoegenaamd niet alles ! In het regionale televisieprogramma van de SFB, dat *niet* in samenwerking met de andere 8 zenders van de Bondsrepubliek wordt gerealiseerd, maar alleen bestemd is voor de eigen bevolking en uitgezonden wordt op weekdays van 18 tot 20 u. ('s zaterdags van 18 u 30 tot 20 u.), presenteert men de *Berliner Abendschau*, met actueel nieuws uit Berlijn. Wekelijks komt hierbij nog een uitzending *Standpunkte*, „eine kontroverse Erörterung allgemein interessierender kommunalpolitischer Themen” (5).

Voor het Derde Programma, dat de SFB, zoals gezegd, samen met de NDR en Radio Bremen realiseert, produceert de Berlijnse zender 20 à 25 % van de uitzendingen. Ook daaronder treft men dadelijk duidelijke titels aan die verwijzen naar politieke artikels en discussies.

De zware politieke opdracht van SFB blijkt ten slotte uit het feit dat onder de 9 lidomroepen van de ARD, met reuzen erbij als WDR en NDR, juist de Berlijnse kleine broer werd uitgekozen om het gemeenschappelijk ochtendtelevisieprogramma van ARD en ZDF te leiden. Dit programma straalt over zenders die dicht bij de DDR gelegen zijn, de z.g. *Zonenrandsender*, op weekdays tussen 10 u. en 13 u. 20 en 's zondags van 9 u. 15 tot 10 u. 05, uitzendingen uit naar Oost-Duitsland. Bijdragen in deze groot-scheeps opgezette „informatie”-campagne : *Tagesschau* telkens

(1) SFB : *Wir für Sie*.

(2) *Ibid.*

(3) *Ibid.* (Onze cursivering).

(4) SFB : *Wir für Sie*.

(5) *Ibid.*

bij het begin en het einde van de uitzending, driemaal per week daarbij nog een actualiteitsmagazine *Die Umschau*, een dagelijks internationaal persoverzicht, naast herhalingen uit de gewone ARD- en ZDF-programmatie : „Vorrang haben dabei die informierenden Sendungen über die politischen, kulturellen und wirtschaftlichen Vorgänge im Inland und im Ausland” (1). Voor dergelijke supplementaire opdrachten en inspanningen ontvangt SFB van ARD en ZDF bijkomende financieringsmiddelen (2).

De vorm staat natuurlijk in functie van de inhoud. Dat blijkt ook uit de titels van de radioinformatie. Om het uur worden 5 minuten *Nachrichten* uitgezonden, op de twee netten dan nog wel. Om 13 u. duren de nieuwsberichten 10 minuten, om 18 u. gaan ze gepaard met commentaar tot 18 u. 15 en om 22 u. wordt het eveneens 10 minuten. Maar heel dikwijls volgt dadelijk een ander informatief programma, zoals om 7 u. tien minuten *Presse-schau*, om 8 u. vijf minuten *Kirchenkommentar*. Om 11 u. 45 gaat, alleen op SFB I, een 15 minuten lange *Presseschau* het nieuws vooraf. De commentaar om 13 u. duurt slechts 3 minuten, om 14 u. 25 volgen 5 minuten *Wirtschaft* en om 14 u. 55 een *Börsenbericht*. Om 17 u. 05 krijgt de *Wirtschaft* 15 minuten toebedeeld op het eerste net alleen. 's Zaterdag worden, om 18 u. 15, nieuws en commentaar aangevuld met een 15 minuten durend interview

(1) SFB : *Wir für Sie*.

(2) Hans BRACK : „Organisation und wirtschaftliche Grundlagen des Hörfunks und des Fernsehens in Deutschland 1969-1973”. In : *Rundfunk und Fernsehen*, Jg. 21, 1973, p. 349. Zie ook : „Vertrag über das vorläufige Fernseh-Vormittagsprogramm” van 27 juli 1962 : „... 2. Das vorläufige Vormittagsprogramm gliedert sich in a) Tageschau einschliesslich Sportschau; b) Mittelteil (Fernsehspiel, Spielfilm, Unterhaltung und Dokumentation; c) Aktuelles Magazin”. (LEHR-BERG : *o.c.*, p. 291), en „Verwaltungsvereinbarung für das Fernseh-Vormittagsprogramm” van 1 januari-15 april 1966 : „... 1. Die ARD und das ZDF veranstalten gemeinschaftlich ein Vormittagsprogramm. Das Programm wird von der 'Redaktion Vormittagsprogramm ARD/ZDF' gemeinsam geplant und zusammengestellt. Die Federführung liegt beim Sender Freies Berlin. ... 6. Die ARD und das ZDF stellen der 'Redaktion Vormittagsprogramm ARD/ZDF' beim Sender Freies Berlin Programmbeiträge zur Ausstrahlung zur Verfügung. Der Anteil der ARD und des ZDF für das gesamte gemeinschaftliche Vormittagsprogramm beträgt je ca. 50 %. Die an der Verwaltungsvereinbarung beteiligten Landesrundfunkanstalten der ARD bieten ihre Beiträge entsprechend den Hundertsätzen des zwischen ihnen abgeschlossenen Fernsehvertrages an (Pflichtbeiträge). ... Der Sender Freies Berlin ist berechtigt, bis zu etwa 40 % des 'Aktuellen Magazins' durch eigene Programmbeiträge zu gestalten; ... (LEHR-BERG : *o.c.*, pp. 292-293).

en om 19 u. 05 met *Deutsche Fragen*. Wij vertalen deze titels niet, omdat ze zo duidelijk en verduidelijkend zijn. Dagelijks luistert men om 19 u. 05 gedurende 10 minuten naar *Hier spricht Berlin* en na de nieuwsberichten van 22 u. hoort men nog eens 20 minuten *Politik vom Tage*. Voornoemd programma *Hier spricht Berlin* moet ofwel de SFB-journalisten ofwel het publiek of beiden nauw aan het hart liggen, want dagelijks wordt het herhaald om 00 u. 10 op beide ketens. Een echt indrukwekkende informatiecascade.

Voor informatiedeskundigen en vooral dan voor de Vlamingen onder hen die voor dit genre niet gewonnen zijn, citeren wij het indrukwekkend aantal magazines met nieuws en amusementsmuziek : *Echo am Morgen* dagelijks op SFB II, *Rund um die Berolina* dagelijks 40 minuten op beide netten, *Echo am Mittag* van 12 u. 30 tot 14 u. 55 dagelijks op SFB I en II. 's Zaterdag komen daar op SFB II nog om 9 u. 15 *Wir bummeln durch Berlin, ein Kaleidoskop mit viel Musik, Informationen und Antworten auf Hörerfragen* bij en om 12 u. 05 een *Magazin am Wochenende*. Geen wonder dat de linkse Duitse mediumspecialist Horst Holzer het verschijnsel van de informatie via de ontspanning kritisch is gaan ontleden.

3. Invloed en resultaten

Het is duidelijk waarom de informatietaak van deze kleine Westduitse omroep zoveel ingewikkelder is dan bij ons, waarom de beleidsverantwoordelijken een heel andere strategie moeten toe-passen, waarom een langduriger verblijf voor een student die er een dissertatie aan wijdt, lonend zou zijn : omdat men zich nergens elders richt tot twee zo totaal verschillende publieken.

Daarenboven staat of valt een dergelijk prestige-medium met de positieve respons van het dubbel auditorium. We hebben opgemerkt dat, ondanks onze nadrukkelijke vragen, het moeilijk is juist te weten wie de grootste populariteit geniet in West- en Oost-Berlijn : SFB of RIAS, het door de Amerikanen gesuperviseerde politieke radiostation. We constateren terloops dat RIAS door Pankow gestoord wordt en SFB niet.

Maar op televisiegebied staat SFB alleen tegenover de DDR-zenders en kan 80 % van het door de Russen gecontroleerde gebied bestrijken. Aan westelijke zijde wordt beweerd dat de Oostduitsers alleen door de westelijke audiovisuele media een objectief beeld kunnen krijgen van het politieke wereld-, Duitse en Berlijnse gebeuren, en dat ze daar ook zeer nadrukkelijk gebruik van maken. Weliswaar is het principieel verboden in de DDR

naar westerse zenders te kijken of te luisteren, maar van straffen, schijnt het, is geen sprake (1). Ook vertelt men dat 's avonds de meeste Oostberlijnse antennes naar het Westen zijn gericht. Het is goed er op te wijzen dat de SFB-programma's zelden negatief afbrekend zijn tegenover de DDR, maar alle politieke problemen positief overredend trachten te presenteren.

In dezelfde optiek onthouden we, dat de twee belangrijkste kritische tv-nieuwsmagazines van de ARD, nl. *Panorama* van de NDR (Hamburg) en *Monitor* van de WDR (Keulen) systematisch door de SFB in het kader van het *ARD-Gemeinschaftsprogramm* worden overgenomen. Nu is het eerstgenoemde, dat door de tamelijk linksgeoriënteerde NDR wordt verzorgd, van aard om door de bewoners van de DDR niet als een reactionaire propagandaboedschap te worden onthaald, maar als een kritische politieke nieuwsontleding die vertrouwen inboezemt, of toch tenminste grote interesse bij de sterk gepolitiseerde Oostduitsers.

Zo komt het, zeggen de mensen van de SFB met trots, dat de oostelijke „landgenoten” beter voorgelicht zijn dan wij, dat ze vrij en algemeen het nieuws van het Westen en de ermee verband houdende toestanden veelvuldig en openlijk onder mekaar bespreken.

Het maakt deel uit van het probleem „informatie via ontspanning” dat ook SFB via de amusementsprogramma's in de meeste Oostduitse gezinnen schijnt te willen en te kunnen binnendringen. De echt Westerse lichte muziek, die lange tijd door de Oostduitse omroepen werd geweerd, is door SFB in de DDR zo populair en ingeburgerd dat men daar ten slotte dezelfde ontspanningsgenres heeft moeten invoeren.

Dergelijke en andere talrijke belangwekkende detailkwesties leest men natuurlijk niet in de officiële omroep-handboeken, maar verneemt men in de loop van de grondige besprekingen die we daar konden voeren met de verantwoordelijken van het algemeen en informatiebeleid.

4. Het belang van de regionale uitzendingen

De Gewestelijke Televisie — en gezien die bij ons nog niet bestaat komen wij er nogmaals op terug — wordt uitgezonden in al de 9 omroepinstituten van West-Duitsland, tussen 18 en 20 u.

(1) Zie hierover verder, p. 202.

Dan valt dus het *Gemeinschaftsprogramm* van de ARD tijdelijk uiteen in 9 *Regionalprogramme*. Deze ontkoppeling laat de diverse zenders en dus ook SFB toe zich speciaal te richten tot het eigen begrensd gebied met de meest gewestelijke en lokale berichten. Het is dan dat in de Duitse televisie over de belangrijkste artistieke manifestaties in de eigen steden en gewesten wordt uitgeweid, over de premières in schouwburgen en de grote concerten en festivals, manifestaties waarbij de omroep heel vaak financieel betrokken is. Promotors van gewestelijk geïnspireerde televisieuitzendingen hebben vanzelfsprekend al lang systematisch onderstreept dat de meeste Europese omroepen deze programmering van regionale, economische, artistieke en amusementsinhoud, die in de BRT-radio toch ook veruit het grootste aantal luisteraars lokt, als een succesrijke verplichting beschouwen. In de SFB-studio's konden we als voorbeeld actualiteiten aanschouwen over een Berlijnse balletpremière (4'30), over een jeugdtheater (3'10) en een schildersatelier (3'39), alles in mooie pastelkleuren. Alhoewel we geen van de hier besproken groepen of mensen kenden, hebben wij ons geen seconde vervuild. Ook in kleine buitenlandse omroepen valt wel iets te leren !

5. Reclame-omroep en omroepreclame

Alhoewel de Amerikanen, die samen met de Britse en Franse bezetters tussen de jaren '45 en '49 een nieuw omroepwezen in West-Duitsland moesten in het leven roepen, zelf in hun eigen land hardnekkige verdedigers waren van de privé-omroep, hebben zij met hun twee geallieerden een compromis aanvaard en in feite het Britse systeem van de publiekrechtelijke omroep ingesteld (1). Zoals uit de geciteerde brief van de Amerikaanse militaire gouverneur blijkt, waren zij mede gekant tegen de commerciële omroep. De Engelsen, die in die tijd vertegenwoordigd waren

(1) De geallieerden werden het erover eens „dass die Kontrolle der öffentlichen Meinungsbildung, wie Presse und Rundfunk, verteilt werden soll und von jedem beherrschenden Regierungseinfluss freigehalten werden muss. Im Rahmen dieser Politik sollen die Rundfunkorganisationen als der Allgemeinheit dienende Einrichtungen geschaffen werden, frei von der Herrschaft irgendeiner Gruppe mit Sonderinteressen, von staatlichen, wirtschaftlichen, religiösen oder irgendwelchen anderen Einzelementen der Gemeinschaft” (Schrijven van de Amerikaanse militaire gouverneur van 21 november 1947, geciteerd in : Heiko FLOTTAU : *Hörfunk und Fernsehen heute*. München-Wien 1972, p. 23). (Onze cursivering).

door de Labourregering, toonden zich uiteraard eveneens afwijzend tegen iedere vorm van commerciële of privé-omroep. Maar het zijn de Duitse kranten en precies die van West-Berlijn, die het eerst hebben gepoogd het omroepmonopolie van de ARD te doorbreken, door hun aanvraag om privé-televisieuitzendingen te mogen verzorgen. In 1960 vormden zij de *Fernsehgesellschaft der Berliner Zeitungen mbH* en verzochten de Berlijnse Senaat om een TV-zendmachtiging. Op 10 december 1971 heeft het *Bundesverwaltungsgericht* de weigering van de Berlijnse Senaat bekrachtigd (1).

Later, toen SFB zoals de andere leden van de ARD de toestemming bekam om TV-reclame in te schakelen, is de strijd onvermijdelijk opnieuw ontbrand. Nu beweerden de dagbladen dat ze werkelijk door deze oneerlijke concurrentie in hun bestaansmogelijkheid werden bedreigd (2).

Dat Axel Springer de leiding nam van deze campagne zal wel niemand verbazen en dat ze uitmondde in een laster- en aftakelingsproces van SFB in de Duitse pers, werd door menigeen betreurd. Vooral door hen die van oordeel waren dat SFB zijn grote informatietaak op democratisch gebied ten bate van West- en Oost-Berlijn en van Duitsland moest kunnen voortzetten. Het *Spandauer Volksblatt* besloot als volgt : „SFB und Berliner Tageszeitungen haben gleichermaßen durch die Abschnürung der Stadt Nachteile zu tragen. Der SFB erhält nur von einem Teil der Hörer und Zuschauer die Gebühren, die Zeitungen haben einen Teil ihres Absatzmarktes verloren. Es wäre eine schlechte Berliner Politik und eine ganz schlechte gesamtdeutsche Politik, wollte man, um unter diesen Umständen beispielsweise

(1) Het *Bundesverwaltungsgericht* verklaarde : „Die ausschliessliche Finanzierung durch Werbesendungen würde ... die einseitige Beeinflussung der öffentlichen Meinung durch die werbenden Firmen, also durch Kreise der Industrie, des Handels und des Gewerbes zur Folge haben. Das aber lässt sich mit dem im Grundgesetz verankerten Begriff der Informationsfreiheit nicht vereinbaren”. (MEYN : o.c., p. 91).

(2) Het *Spandauer Volksblatt* schreef hierover op 21 maart 1965 : „Die Verleger wollen versuchen, auf Landesebene ein Exempel zu statuieren, und sie haben sich dafür Berlin ausgesucht. Man ist versucht zu sagen : ausgerechnet Berlin ! Berlin als Testfall empfiehlt sich offenbar, weil hier eine Fernsehgesellschaft der Berliner Tageszeitungen bereits existiert und weil in der gefährdeten politischen Lage der Stadt das Schutzbedürfnis der lokalen Presse stärker hervortritt als in den übrigen Bundesländern”. (zie : *Rundfunkanstalten Tageszeitungen. Eine Materialsammlung. Dokumentation 1. Tatsachen und Meinungen.* Frankfurt am Main 1965, p. 283).

diese oder jene Zeitung zu retten, den SFB, der das letzte grosse publizistische Bindeglied nach Ost und West ist, zugrunde richten” (1).

B. RUNDFAK IM AMERIKANISCHEN SEKTOR (RIAS)

1) Historiek en algemene structuur

Het bestaan van RIAS (Rundfunk im amerikanischen Sektor) is, meer nog dan de andere omroepen in het naoorlogse Berlijn, nauw verbonden met de zeer aparte politieke situatie van deze stad. Vlak na de tweede wereldoorlog opgericht als spreekbuis van de Verenigde Staten, is RIAS stilaan, en vooral gedurende de laatste jaren, meer en meer een Duitse aangelegenheid geworden. Reeds op 21 november 1945 was door het US-hoofdkwartier in Berlijn besloten tot de oprichting van een Amerikaans radiostation (2). Het duurde echter nog enkele maanden vooraleer de eerste uitzending kon worden verzorgd. Op 7 februari 1946 werd er gestart met een systeem van radiodistributie (Drahtfunk im amerikanischen Sektor, DIAS) die telefonisch letterlijk enkel in de Amerikaanse sector kon beluisterd worden (3). Tot deze voorlopige oplossing werd overgegaan omdat de vier bezettingsmogendheden het niet eens konden worden over een gemeenschappelijke zender, terwijl Rusland de radiogebouwen in de Engelse en de Franse sector bezet hield.

Op 4 september trad dan de eigenlijke zender, 800 W sterk, in werking (4). In deze periode waarin de behoefte aan nieuws en contact met de buitenwereld zeer groot was, was RIAS de eerste westerse omroep in Berlijn. De populariteit van RIAS zou gedeeltelijk te verklaren zijn door deze tijdelijke monopoliepositie. De zender heeft het nochtans nooit gemakkelijk gehad zijn luisteraars te bereiken (5). Zo werd bij voorbeeld op het ogenblik

(1) *L.c.*, p. 290.

(2) *Internationales Handbuch für Rundfunk und Fernsehen 1971-72*, p. C 136.

(3) E. Kurt FISCHER : *Dokumente zur Geschichte des deutschen Rundfunks und Fernsehens*, Göttingen 1957, p. 38. *ARD-Jahrbuch 1972*, p. 195.

(4) *Ibid.*

(5) In oktober 1948 organiseerde de NWDR een eerste luisteronderzoek. Aan de luisteraars in de Britse zone stelde men de vraag in hoeverre zij ook de zenders van de Amerikaanse zone konden ontvangen. 32,8 % van de ondervraagden antwoordden dat zij München niet konden horen, 36,4 % antwoordden dit voor Stuttgart, 43,4 % voor Bremen, 47,4 % voor Frankfurt en eveneens 47,4 % voor RIAS. (FISCHER : o.c., p. 41).

van de Berlijnse blokkade in 1948 van 4 u. 30 's morgens tot 's anderendaags 2 u. 45 uitgezonden, omdat wegens de stroomonderbrekingen de meeste luisteraars de uitzendingen niet de ganse dag door, maar slechts op bepaalde tijdstippen konden ontvangen (1). Ook de stoorzenders waren en zijn nog steeds een belangrijk probleem. Enkel de UKW-zenders worden vrijwel niet gestoord. Sedert 1950 zendt RIAS zijn middengolfprogramma daarom ook uit over UKW (2).

De algemene bedoelingen van RIAS zijn steeds geweest, enerzijds een zichtbaar teken te zijn van de Amerikaanse aanwezigheid in Berlijn (3), anderzijds zoveel mogelijk luisteraars te bereiken in de Sowjetzone. Over de luisterdichtheid precieze gegevens te verzamelen is nog steeds een onmogelijke zaak: in West-Berlijn wordt RIAS bijna evenveel beluisterd als Sender Freies Berlin (4), en ook in de DDR zou het aantal RIAS-luisteraars vrij groot zijn — doch dit kan alleen afgeleid worden uit eerder toevallige, niet-systematische waarnemingen.

Tot op heden is RIAS een Amerikaanse onderneming, een *Public Corporation* die afhangt van het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken, meer bepaald van de *United States Information Services* (USIS), waardoor ze ook grotendeels gefinancierd wordt. Een comité van toezicht, tot voor kort bestaande uit vier, nu nog uit twee Amerikaanse ambtenaren, bepaalt het algemeen beleid. De uitvoering echter is, tot en met de functie van *Intendant*, volledig in handen van Duitse burgers. De *Intendant* wordt benoemd door het comité van toezicht voor een periode van vijf jaar. Hij is zowel de zakelijke leider van de omroep als de verantwoordelijke voor de programma's (5). Tot de rechtstreekse medewerkers van de *Intendant* behoren een juridisch adviseur, de programmadirecteur, de directeur van de afdeling *Politik und Zeitgeschehen*, de administratieve en de technische directeur. De afdeling *Presse und Information* behoort volledig tot zijn diensten. Onder de algemene leiding van de programmadirecteur werken

(1) FISCHER : *o.c.*, p. 41.

(2) *Ibid.*, p. 45.

(3) Op een bepaald ogenblik werd in de DDR het gerucht verspreid, dat RIAS zou overgebracht worden naar Luxemburg, precies om ook in West-Berlijn een gevoel van onzekerheid te creëren. Het bevolkingsaantal in West-Berlijn moet trouwens min of meer kunstmatig op peil gehouden worden.

(4) F. W. HYMMEN : „De geheimnisvolle Sender Rias”. In : *Süddeutsche Zeitung*, 25-4-74.

(5) *ARD-Jahrbuch* 1973, p. 201.

de verschillende programma-afdelingen (jeugd, literatuur, muziek, enz.). De afdelingen Politiek, Actualiteit, Studio Bonn, Buitenlandse Politiek, Binnenlandse Politiek, Nieuwsberichten, Magazines en Sport ressorteren onder de *Direktor Politik und Zeitgeschehen*. Rias heeft een ondernemingsraad, doch geen *Rundfunkrat*.

Sedert de oprichting van de ARD in 1950 maakt RIAS deel uit van de *Arbeitsgemeinschaft*, doch enkel met raadgevende stem — dus ook zonder deel te hebben aan de financiële middelen waarover de ARD beschikt (1). Aangezien RIAS ook geen reclame uitzendt, leeft de zender in de eerste plaats van het budget dat hem jaarlijks door het Amerikaans Congres wordt toegekend. Sommige culturele diensten fungeren bovendien als een GmbH, een soort vennootschap, die voor 1/4 gepatroneerd wordt door RIAS, voor 1/4 door SFB, voor 1/4 door de Senaat en voor 1/4 door de Bond. Op die manier wordt een belangrijk gedeelte van de omroepinfrastructuur beheerd en krijgt RIAS onrechtstreeks, in de vorm van subsidies bij voorbeeld voor culturele manifestaties, heel wat geld toegestoken, o.m. van de Bondsregering (2).

2) *Belangrijkste opdracht : informatie*

Als Amerikaanse omroep in Berlijn heeft RIAS uiteraard in de eerste plaats een informatieve opdracht, aangepast weer aan de zeer specifieke omstandigheden. Zelfs de opsporing van vermiste personen, in samenwerking met het Duitse Rode Kruis, wordt o.m. beschouwd als een aspect van de informatieopdracht van RIAS. De dienst die hiervoor in het leven werd geroepen ressorteert onder de afdeling *Presse und Information*, die ook informatie over de programma's van RIAS bezorgt aan luisteraars in de DDR (*Der klingende Programmzettel*) en zelf instaat voor contactprogramma's tussen luisteraars aan beide zijden van de muur, zoals *Musik kennt keine Grenzen*. Naast deze specifiek op de DDR afgestemde opdrachten zorgt de afdeling *Presse und Information* ook voor de persbulletins, het luisteronderzoek, de organisatie van publieke concerten, kortom, ze vertegenwoordigt RIAS naar buitenuit.

(1) *ARD-Jahrbuch* 1973. *Internationales Handbuch für Rundfunk und Fernsehen* 1971-72. B. PAULU : *Radio and Television Broadcasting on the European Continent*, Minneapolis 1967, p. 66.

(2) Zie HYMMEN : *l.c.*

RIAS noemt zichzelf geen propagandazender — met de pejoratieve geladenheid die het woord „propaganda” dan toch inhoudt. Volgens de heer Behnemann, redacteur bij de afdeling *Presse und Information*, zou een eenzijdige en onevenwichtige berichtgeving de informator enkel ongeloofwaardig maken. RIAS poogt, nog steeds volgens deze zegsman, gewoon zoveel mogelijk informatie door te geven en besteedt hierbij in het bijzonder aandacht aan de politieke ontwikkelingen binnen de Sowjetlanden, wat dan in de eerste plaats bedoeld is voor de burgers van deze landen zelf (1). Tot aan de stabilisering in 1961 werd de hoop op hereniging van Duitsland door vrije verkiezingen levendig gehouden. Nadien bleef de informatie steeds zeer sterk op de DDR gericht (2).

Dat RIAS zeventig redacteurs telt is eens te meer tekenend voor het grote belang dat aan de informatie wordt gehecht. Drie van deze redacteurs zijn werkzaam in de afdeling *Presse und Information*, de anderen verzorgen de zeer talrijke en uitgebreide nieuwsuitzendingen of staan in voor de informatieve gedeeltes van magazines. Als nieuwsbronnen worden voornamelijk de grote persagentschappen gebruikt (AFP, AP, DPA, UPI), de *Landesdienst Berlin* en de *Deutscher Depechendienst*, maar belangrijk is ook de monitordienst, die de redactie vaak sneller informeert dan de persagentschappen dit kunnen doen. In bepaalde gevallen kan er ook een beroep worden gedaan op correspondenten.

Vermits RIAS geen *Rundfunkrat* heeft, gebeurt de controle op de uitzendingen op een andere manier dan bij de overige ARD-leden : bij RIAS zijn het niet de politieke partijen en de sociale of religieuze groeperingen die, bij monde van hun vertegenwoordigers, toezicht uitoefenen op de programma's (3), maar wel de

(1) Op 7 februari 1955 (9e verjaardag van de oprichting van RIAS) werd gestart met een speciaal programma voor de luisteraars in de Sowjetzone, op 1735 m (FISCHER : *o.c.*, p. 60).

(2) In de Sowjetlanden daarentegen wordt RIAS niet enkel als een propagandazender, maar als een agressie- en spionagezender aangezien. Bij Bures e.a. lezen we : „In Westberlin wirkt seit 25 Jahre RIAS gegen die DDR. Er ist ein Sender der amerikanischen Besatzungsmacht ... Dass der RIAS eine Dienststelle der CIA war und ist, ist in der DDR und VR Polen gerichtsnotorisch belegt. Früher standen die Anwerbung von Agenten, Diversionsakte gegen die DDR und die Sammlung von Informationen im Vordergrund. Heute ... wird die Auseinandersetzung mit dem Sozialismus 'differenzierter' geführt.” (BURES O., KITTELMANN H. J. & KUNZEL H. : *Agressionsender*. Praag 1971, pp. 11-12).

(3) Cfr. supra, Sender Freies Berlin, p. 180.

Intendant zelf samen met het comité van toezicht, ieder op zijn persoonlijke verantwoordelijkheid.

3) *Praktische werking*

Twee verschillende radioprogramma's, RIAS I en RIAS II, gaan afzonderlijk de ether in van 14 u. 45 tot 0 u. 30. Gedurende de resterende 15 uur en 15' vallen de twee programma's samen. RIAS beschikt voor Berlijn over vijf middengolf-, één kortegolf- en drie UKW-zenders. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van een kortegolfzender in München en van een UKW- en een middengolfzender in Hof. De golflengten die RIAS gebruikt vanuit Berlijn zijn in feite toegewezen aan de Verenigde Staten (1). Zoals reeds gezegd wordt het beluisteren van de korte- en de middengolf ernstig bemoeilijkt door een vierhonderdtal stoorzenders. Het storen van UKW-zenders zou teveel energie vergen (nl. ongeveer evenveel als het uitzenden zelf !) en bovendien het risico met zich brengen dat ook andere zenders gestoord worden, waarvan dat helemaal niet de bedoeling is.

Dagelijks verzorgt RIAS I 23 nieuwsuitzendingen, telkens op het half uur. Enkel om 20 u. 30 is er geen nieuws, omdat men hier plaats wil laten voor een langer ontspannend programmablok. Bij RIAS II zijn er iedere dag 20 nieuwsbulletins, terwijl gedurende de langere tijdspannen die op deze manier vrijkomen vooral literaire programma's en ernstige muziek worden uitgezonden. Voor de twee programma's samen nemen de nieuwsuitzendingen ongeveer 8 % van de zendtijd in.

Naast de eigenlijke nieuwsbulletins hebben ook de magazines zeer belangrijke informatieve gedeeltes. RIAS zendt ook heel wat dergelijke magazines uit. Eén van de belangrijkste is wel *Rias Aktuell*, met berichten, commentaren, reportages en muziek, een magazine dat van maandag tot zaterdag driemaal daags de ether ingaat :

- van 4 u. 25 tot 8 u. 30 : *Rundschau am Morgen* (RIAS I en II)
- van 12 u. tot 14 u. 45 : *Rundschau am Mittag* (RIAS I en II)
- van 16 u. 40 tot 19 u. 30 : *Rundschau am Abend* (RIAS I).

's Zaterdags wordt dit avondmagazine vervangen door *Sport und Musik*.

(1) Aan de bezettingmachten in Duitsland werden officieel golflengten toegelend op de *Conférence Européenne voor Radiodiffusion*, Kopenhagen, 23 juni tot 15 september 1958. (FISCHER : *o.c.*, pp. 171-174).

Bovendien zendt RIAS I dagelijks van 21 u. 30 tot 22 u. 20 *Die aktuelle Stunde* uit, een programma bestaande uit nieuws en populaire muziek, en worden verscheidene nieuwsuitzendingen op de beide ketens gevolgd door uitgebreide commentaren.

Het is niet de bedoeling ook de ontspanningsprogramma's te gebruiken voor informatieve doeleinden (1) : bij RIAS is men de mening toegedaan dat de luisteraars ook recht hebben op zuiver ontspannende uitzendingen. Er worden echter wel vrij veel opvoedende en culturele programma's uitgezonden. De culturele programma's worden voornamelijk verzorgd door RIAS II, zoals de reeks *Ideen-Kontroverse-Kritik* (iedere weekdag van 22 u. tot 22 u. 30), de meeste literaire uitzendingen, besprekingen van de cultuurpolitiek en kunstcritische uitzendingen, luisterspelen en symfonische muziek. Dit hangt samen met het feit dat RIAS II vaker blokken van bijna twee uur vrij heeft tussen twee nieuwsuitzendingen in.

Het is duidelijk dat RIAS zijn informatieopdracht, in de ruimste betekenis van het woord, zeer ernstig opneemt. Ontspanning en lichte muziek omlijsten en „verluchten” als het ware de nauwelijks onderbroken stroom van informatie (2). Op die manier wordt, na 28 jaar, nog steeds op de eerste plaats tegemoetgekomen aan de belangrijkste bedoelingen waarmee RIAS vlak na de tweede wereldoorlog werd opgericht : het vertegenwoordigen van de Verenigde Staten in Berlijn en het creëren van een klimaat van veiligheid en zekerheid, het onderhouden van contacten tussen de burgers in Oost- en West-Berlijn, en voornamelijk het informeren van de DDR over zijn eigen situatie, zoals die door het Westen wordt gezien en ervaren.

(1) In tegenstelling dus tot de radiopolitiek in Oost-Berlijn, waar informatie- en ontspanningselementen niet zo sterk onderscheiden worden. (cfr. *infra* : II, Oost-Berlijn, p. 206-207).

(2) Dat deze presentatievorm in het Oosten ondubbelzinnig als geraffineerde propaganda wordt ervaren blijkt nogmaals uit „*Agressionsender*” van O. Bures e.a. : „Die USA nehmen bei der Entwicklung antikommunistischer Propagandamethoden eine Spitzenstellung ein” (*o.c.*, 26) ... „Der RIAS zielt mit seinen Musiksendungen auf die Jugend der DDR. So dient die Musik, nicht wie es Franz Thedieck täuschend darstellt, zur 'Auflockerung' des Programms, sondern zur Gewinnung und Erhaltung von Hörern, um dem 'Wort' mehr Gehör zu verschaffen” (*o.c.*, p. 39).

II. OOST-BERLIJN

Jörg Lingenberg, een voortreffelijk kenner van de mediatoestanden in de DDR, wijst op het gevaar dat erin bestaat, „durch eine Fixierung an den eigenen gesellschaftlichen Standpunkt sachlich inadequate Urteile abzugeben und gerade dadurch die Erkenntnisse derjenigen Faktoren zu erschweren, die den publizistischen Prozess in einem anderen gesellschaftlichen System bedingen mögen” (1). Het is ook onze overtuiging dat het nodig is bij de bestudering van een omroepsysteem dat fundamenteel van het onze verschilt, rekening te houden met „systemimmanente” (2) gegevens. Daarom is het opportuun zich enigszins vertrouwd te maken met de rol die de media in de marxistisch-leninistische theorie spelen.

A. DE MARXISTISCH-LENINISTISCHE MEDIATHEORIE

In 1902 schreef Lenin : „De krant is niet slechts een collectieve propagandist en een collectieve agitator, maar ook een collectieve organisator” (3). Dit woord van Lenin is ook thans — uitgebreid

(1) Jörg LINGENBERG : „Der Deutsche Fernsehfunk”. In : *Fernsehen in Deutschland. Gesellschaftspolitische Aufgaben und Wirkung eines Mediums*. Mainz 1967, p. 39.

(2) *Ibid.*

(3) W. I. LENIN : *Keuze uit zijn werken*, I. Amsterdam 1949, pp. 209-210, geciteerd in : P. N. DEVOLDER : *De communistische propaganda. Theorie, strategie en methode*. Antwerpen/Amsterdam 1957 (Leuvense Bibliotheek voor Communicatiewetenschap), p. 99.

In het communistische taalgebruik wordt oorspronkelijk een onderscheid gemaakt tussen propaganda en agitatie. De propagandist presenteert aan een of enkele personen een groot aantal ideeën, door agitatie wordt aan een groot aantal mensen een klein aantal ideeën doorgegeven. Propaganda dient dus in principe in de eerste plaats voor de scholing van de kaders. Zij moet ze vertrouwd maken met de marxistisch-leninistische wetenschap, met de geschiedenis van de communistische partij en van de internationale arbeidersbeweging. Hierdoor worden de kaders in staat gesteld om door agitatie de leer en de leuzen van de partij naar het volk toe te brengen en dit in het kader van actuele problemen en concrete situaties. Propaganda is dus een op lange termijn berekende activiteit voor een elite, terwijl agitatie vooral gericht is op een activering van de massa op korte termijn. Propaganda behoort in het marxistisch-leninistisch taalgebruik tot het niveau van de „strategie”, agitatie tot het niveau van de „taktiek” (vgl. Jürgen HÜTHER : „Ideologische Beeinflussung durch die Massenmedien in der DDR”. In : *Rundfunk und Fernsehen*, Jg. 17, 1969, p. 363). Wanneer zowel het begrip propaganda als het begrip agitatie op de massamedia worden toegepast, gaat vanzelfsprekend het onderscheid tussen beide goeddeels verloren. „Wenn ... die Propaganda

tot de audiovisuele media en vanzelfsprekend rekening houdend met hun specifieke technische en dramaturgische mogelijkheden — nog steeds de basis van de mediatheorie in de communistische landen (1). Als propagandist moeten de media het marxisme-leninisme in alle lagen van de bevolking verspreiden, als agitator moeten zij de bevolking activeren tot het vervullen van de taken die door de partij worden gesteld en als organisator moeten ze leidinggevend en controlerend ingrijpen in de door de partij geplande politieke, economische en culturele ontwikkeling, om zo tot concrete resultaten te leiden (2).

Nog op de Achtste Partijdag van de SED in 1971 beklemtoonde Erich Honecker de betekenis van de massamedia „für die sozialistische Bewusstseinsentwicklung” (3). Opdat de „socialistische mens” zich in alle levenssituaties ideologisch adequaat zou gedragen zijn drie schakels nodig : hij moet de basisprincipes van de socialistische ideologie kennen, hij moet overtuigd zijn van de juistheid ervan en hij moet in staat zijn de socialistische bewustzijnsinhouden in de praktijk om te zetten (4).

sich nicht mehr nur an die Elite, sondern an die breite Masse wendet, wenn sie nicht mehr nur Zusammenhänge erklären, sondern zu Aktionen mobilisieren soll, wenn sie nicht mehr nur Kenntnisse überwiegend theoretischen Inhalts vermittelt, sondern direkt zu praktischen Resultaten führen soll, dann sind die von der Theorie erarbeiteten Unterscheidungsmerkmale zwischen Propaganda und Agitation in weiten Bereichen der Praxis aufgehoben.” (E. M. HERRMANN : *Zur Theorie und Praxis der Presse in der Sowjetischen Besatzungszone Deutschlands*. Berlin 1963, p. 35).

(1) Een besluit van 25 juni 1958 van de *Verband der Deutschen Journalisten*, de beroepsorganisatie van de Oostduitse journalisten, die in 1972 haar naam veranderde in *Verband der Journalisten der DDR* (vgl. *Rundfunk und Fernsehen*, Jg. 20, 1972, p. 371), zegt over de taak van de massacommunicatiemediën : „Presse, Funk und Fernsehen in der Deutschen Demokratischen Republik haben die verantwortungsvolle Aufgabe, die Werktätigen über den dialektischen Materialismus, die siegreiche Weltanschauung der Partei der Arbeiterklasse, aufzuklären und sie zum sozialistischen Bewusstsein, zu aktiven Kämpfern für die Sache des Friedens, der Demokratie und des gesellschaftlichen Fortschritts zu erziehen.” (vgl. *Journalistisches Handbuch der DDR*, herausgegeben vom Verband der Deutschen Journalisten. Leipzig 1960, pp. 94-95).

(2) Vgl. Elisabeth NOELLE-NEUMANN & Wilfried SCHULZ : *Publizistik*. Frankfurt am Main 1971 (Das Fischer Lexikon, 9), p. 241.

(3) *Informationen über das Fernsehen der DDR*. Berlin 1973, ongenummerde bladzijden.

(4) HÜTHER : *l.c.*, p. 361.

Om het socialistisch bewustzijn aan te kweken leidt de partij (1) de massacommunicatie in de door haar gewenste banen (2). Volgens de marxistisch-leninistische mediatheorie kunnen de media hun driedubbele taak slechts vervullen, wanneer ze vier hoofdprincipes aankleven. Die vier hoofdprincipes zijn : partijdigheid, wetenschappelijkheid, kritiek en zelfkritiek en volksverbondenheid (3).

(1) De partij ziet zichzelf als de bewuste, meest progressieve en georganiseerde voorpost van de arbeidersklasse en van de werkende bevolking. Ze beweert van zichzelf dat zij de objectieve ontwikkelingswetten van de maatschappij kent en baseert daarop haar aanspraak op leiding. Volgens de partij moeten de massa's ook in een socialistische of communistische maatschappij-ordening voortdurend opgevoed en overtuigd worden. Het socialistische bewustzijn ontwikkelt zich immers niet spontaan, d.w.z. gelijktijdig met de realisering van socialistische produktieverhoudingen. Daarenboven ontwikkelt het zich niet gelijkmatig in alle lagen van de bevolking, maar tegenover progressieve krachten staan conservatieve. Tevens laten „burgerlijke” invloeden zich niet alleen gelden binnen de bevolkingsgroepen zelf, maar ze beïnvloeden hen ook van buiten uit. Maar ook als deze moeilijkheden niet bestonden, dan nog zou het proces van bewustzijnsvorming nooit afgesloten zijn, want de maatschappelijke ontwikkeling kent geen stilstand. In dit proces van bewustzijnsvorming is het volgens de partij nodig dat de bevolking permanent opgevoed en overtuigd wordt dóór de partij (vgl. HERRMANN : *o.c.*, pp. 19-20; P. N. DEVOLDER : *o.c.*, p. 100, p. 116; Anton BUZEK : *Die kommunistische Presse*. Frauenfeld 1965, p. 7, p. 16, p. 22). In de DDR gaat men ervan uit dat geen enkele partij een aan de politiek van de SED tegengestelde houding te verdedigen heeft. Er bestaat, zo zegt men, geen verschil van mening over wat men wil bereiken (nl. de socialistische maatschappij), ten hoogste is men het niet altijd volledig eens over de manier waarop de socialistische maatschappij kan worden gerealiseerd. Aldus wordt b.v. het probleem van de zendtijd voor politieke partijen veel minder scherp gesteld dan in de westerse democratieën. Bij verkiezingen b.v. zijn alle partijen samengesloten in het z.g. „nationale Front”. Er zijn dan wel verkiezingsuitzendingen van de diverse partijen, maar daarin worden alleen verschillende standpunten over het „hoe” van de weg naar het socialisme uiteengezet.

(2) Net zoals de KP in de Sowjetunie beschikt het Centraal Comité van de SED over een „agitprop”-afdeling, die zowel door kwartaalplannen (kaderaanwijzingen op lange termijn) als door dagelijkse argumentatieaanwijzingen de media dirigeert. Een gedeelte van haar taken delegeert de „agitprop”-afdeling aan het *Presseamt beim Vorsitzenden des Ministerrats der DDR* (sinds 1961, vroeger *Presseamt beim Ministerpräsidenten der Regierung der DDR*), dat o.a. verantwoordelijk is voor de toekenning of de intrekking van de licenties voor kranten en voor de verdeling van het krantenpapier. Ten slotte speelt ook het staatsnieuwsagentschap *Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst* (ADN) een belangrijke rol in dit gehele mechanisme (vgl. HÜTHER : *l.c.*, pp. 369-370).

(3) Zie HERRMANN : *o.c.*, p. 41.

Naar westers gevoel schijnen partijdigheid enerzijds, objectiviteit en wetenschappelijkheid anderzijds tegenstrijdige begrippen te zijn. De marxistisch-leninistische mediatheorie tracht echter aan te tonen dat wetenschappelijkheid, objectiviteit en partijdigheid „nicht einander ausschliessende, sondern einander bedingende Begriffe” (1) zijn.

De eis tot partijdigheid houdt verband met de theorie van de klassenstrijd. Zolang de klassenloze maatschappij nog niet is bereikt, dus zolang de klassenstrijd voortduurt, zijn de media wapens in de klassenstrijd en dus noodzakelijkerwijs partijdig. „Nur derjenige, der für den Marxismus-Leninismus Partei ergreift, kann die Welt objektiv erfassen und beschreiben. So wird Parteilichkeit Voraussetzung für Objektivität, wird ideologische Beeinflussung zu objektiver Berichterstattung” (2).

De notie wetenschappelijkheid houdt nauw verband met het begrip partijdigheid. Daar de marxistisch-leninistische mediatheorie ervan uitgaat dat het marxisme-leninisme „die fortgeschrittenste Wissenschaft von den gesellschaftlichen Erscheinungen und Vorgängen” (3), de „einzige wahre Wissenschaft” (4) is en dat in politieke en maatschappelijke vragen alleen het alternatief bestaat „zwischen dem 'wissenschaftlich exakten Standpunkt des Marxismus-Leninismus' und dem 'unwissenschaftlichen, reaktionären Standpunkt der Bourgeoisie'” (5), wordt het duidelijk dat alleen die boodschappen als objectief en wetenschappelijk verantwoord worden beschouwd, die met het standpunt van het marxisme-leninisme overeenstemmen (6).

(1) Fakultät für Journalistik (Hrsg.): *Theorie und Praxis der Pressearbeit*. Lehrbrief 1: *Die Grundprinzipien und Merkmale der Presse neuen Typs*. Leipzig 1956, p. 6, geciteerd in HERRMANN: *o.c.*, p. 41.

(2) HÜTHER: *l.c.*, p. 365. Hütter wijst er in dit verband op dat in de marxistisch-leninistische media niet in hoofdzaak „feiten” worden meegedeeld, maar wel boodschappen waarin het feitenmateriaal reeds een evaluatie vanuit marxistisch-leninistisch oogpunt heeft gekregen. Zie hierover verder, p. 203 en p. 212.

(3) *Theorie und Praxis der Pressearbeit*. Lehrbrief 1, p. 26, geciteerd in HERRMANN: *o.c.*, p. 42.

(4) HERRMANN: *o.c.*, p. 42.

(5) *Theorie...*, Lehrbrief 1, p. 27, bij HERRMANN: *o.c.*, p. 43.

(6) De westerse interpretatie van het begrip objectiviteit in de zin van het niet innemen van een standpunt, het niet te kennen geven van een eigen mening, wordt als „objectivisme” bestempeld, als „eine falsche Erkenntnis-methode ..., die sich auf die passive Registrierung der Ereignisse stützt ..., die entscheidende Rolle des Kampfes der Klassen und Parteien (ignoriert)

Kritiek en zelfkritiek hebben in de socialistische maatschappij de taak de niet-antagonistische interne tegenstellingen (1) bloot te leggen en te overwinnen. Het zijn „Mittel gegen Überheblichkeit, Selbstzufriedenheit, Routine und Schönfärberei” (2). Het is duidelijk dat pers, radio en televisie bijzonder geschikt zijn om dit basisprincipe van de socialistische maatschappij in de praktijk om te zetten. De middelen hiervoor zijn volgens de marxistisch-leninistische mediatheorie veelvuldig. Zij omvatten zowel de publikatie en de toelichting van de besluiten en de documenten van partij en regering, de kritische werkstukken van de eigen redacteurs als de door specialisten op alle gebied geleverde bijdragen en de artikels van volkscorrespondenten evenals de lezersbrieven.

De activiteiten van de volkscorrespondenten moeten echter niet alleen worden gezien in het kader van kritiek en zelfkritiek, maar zijn ook het bewijs van het streven naar volksverbondenheid van de media. Herhaaldelijk worden de media „die Tribüne des Volkes” (3) genoemd. De volksverbondenheid van de media uit zich op een dubbele manier: enerzijds als arbeid *onder* het volk, met het doel de massa te helpen het theoretische en politieke niveau van de partij te bereiken en anderzijds als arbeid *met* het volk via volkscorrespondenten, adviescomités bestaande uit specialisten-niet-journalisten, en lezers- en luisteraarsvergaderingen die voorstellen doen voor de verbetering van het publicistische werk (4).

B. DE CONSTITUTIONELE EN ORGANISATORISCHE BASIS

Artikel 9 in de eerste grondwet van de DDR van 7 oktober 1949 luidde: „(1) Alle Bürger haben das Recht, innerhalb der Schranken der für alle geltenden Gesetze ihre Meinung frei und öffentlich

und... die Wissenschaft vom revolutionären Kampf und von den Interessen des Volkes (trennt)” (*Wilhelm Liebknechts Volksfremdwörterbuch*. Berlin 1953/9/ p. 179; bij HERRMANN: *o.c.*, p. 43).

(1) Onder niet-antagonistische tegenstellingen worden verstaan tegenstellingen binnen de socialistische maatschappij zelf. Antagonistische tegenstellingen zijn de tegenstellingen in de klassenmaatschappij (HERRMANN: *o.c.*, p. 45).

(2) *Theorie und Praxis der Pressearbeit. Kritik und Selbstkritik in der Pressearbeit*. Lehrmaterial Verband der Deutschen Presse. Berlin 1955, p. 5, geciteerd in HERRMANN: *o.c.*, p. 45.

(3) *Informationen über das Fernsehen der DDR*. Zie ook: b. Radio.

(4) Vgl. HERRMANN: *o.c.*, pp. 48-49 en HÜTHER: *l.c.*, p. 366.

zu äussern und sich zu diesem Zweck friedlich und unbewaffnet zu versammeln. Diese Freiheit wird durch kein Dienst- oder Arbeitsverhältnis beschränkt; niemand darf benachteiligt werden, wenn er von diesem Recht Gebrauch macht.

(2) Eine Pressezensur findet nicht statt" (1).

De in 1968 aangenomen nieuwe „socialistische" grondwet verklaart in art. 27, al. 1, dat iedere burger het recht heeft „den Grundsätzen dieser Verfassung gemäss seine Meinung frei und öffentlich zu äussern (2). Alinea 2 luidt thans : „Die Freiheit der Presse, des Rundfunks und des Fernsehens ist gewährleistet" (3). De zinsnede : „Eine Pressezensur findet nicht statt" is in de nieuwe grondwet niet meer opgenomen.

De beperking „den Grundsätzen dieser Verfassung gemäss" is bijzonder belangrijk. Als men er rekening mee houdt dat de grondwet van de DDR in de eerste plaats „ein mit zahlreichen Bestimmungen über die Organisation des Staates durchgesetztes *Bekanntnis zur sozialistischen Ordnung*" (4) is, dan wordt het duidelijk dat de vrije speelruimte voor pers, radio en televisie heel gering is. Zo verklaart b.v. art. 6, al. 5 van de grondwet dat „militaristische und revanchistische Propaganda in jeder Form, Kriegshetze und Bekundung von Glaubens-, Rassen- und Völkerhass" als misdadig worden beschouwd. Daarenboven stelt ook het in 1968 van kracht geworden nieuwe strafrecht van de DDR „Kriegshetze und propaganda" (§ 89), „faschistische Propaganda", „Volks- und Rassenhetze" (§ 92) en „staatsfeindliche Hetze" (§ 106) strafbaar (6).

Parallel met de organisatie van het omroepwezen in de Sowjetunie staan ook in de DDR radio en televisie onder de voogdij van staatscomités. Tot 1968 ressorteerden zowel de radio als de televisie onder een in 1952 opgericht *Staatliches Rundfunkkomitee* (7).

(1) HERRMANN : *o.c.*, p. 150.

(2) *Deutsche Verfassungen. Deutschlands Weg zur Demokratie*. München 1972/ (Goldmann Taschenbücher Jura, 8020), p. 169.

(3) *Ibid.*, p. 170.

(4) Kurt SONTHEIMER & Wilhelm BLEEK : *Die DDR. Politik. Gesellschaft, Wirtschaft*. Hamburg 1972, p. 66.

(5) *Deutsche Verfassungen*, p. 163.

(6) NOELLE-NEUMANN/SCHULZ : *o.c.*, p. 242.

(7) Voorloper van het *Staatliches Rundfunkkomitee* was van 1947 tot 1952 de *Generalintendant des demokratischen Rundfunks*, die uiteraard, gezien de televisie in de DDR pas eind 1952 startte, alleen de radio onder haar bevoegdheid had. (Vgl. NOELLE-NEUMANN/SCHULZ : *o.c.*, p. 38).

Na de dood van de voorzitter van dit comité, Gerhart Eisler, die tevens lid was van het Centraal Comité van de SED, werd tot een decentralisatie overgegaan. Het *Staatliches Rundfunkkomitee* werd gesplitst in een *Staatliches Komitee für Rundfunk* en een *Staatliches Komitee für Fernsehen*. Beide bleven direct afhankelijk van de *Ministerrat der DDR*. Hun taak verschilt niet van die welke vroeger door het *Staatliches Rundfunkkomitee* werd waargenomen. De voorzitters van de beide comités moeten instaan voor „die Zusammenarbeit beider Staatlicher Komitees untereinander sowie mit anderen zentralen staatlichen Organen" (1). Al bij al zijn radio en televisie echter normaal gesproken gescheiden instellingen. Weliswaar werken sommige radiomensen occasioneel ook voor de televisie en omgekeerd, maar dat gebeurt dan volledig op free-lance-basis. Soms ook zijn er bepaalde vormen van teamwork, maar die zijn dan te wijten aan collegiale afspraken. Thans vragen sommigen zich af of het niet efficiënter zou zijn, indien radio en televisie organisatorisch-officieel meer zouden samenwerken.

C. DE PRAKTIJK VAN DE AUDIOVISUELE MEDIA IN DE DDR

1. Televisie

a. Historiek en organisatie

De televisie startte in de DDR, zoals gezegd, in 1952 en wel op 21 december, de verjaardag van Stalin. Er waren toen in de DDR in totaal 75 televisie-ontvangsttoestellen (2). Tot begin 1956 ging het om experimentele, zij het voor het publiek bestemde, uitzendingen. Begin januari 1956, dit keer naar aanleiding van de verjaardag van de eerste (en enige) president van de DDR, Wilhelm Pieck (3), begon het regelmatige programma van de

(1) Jörg LINGENBERG : „Umorganisation des Rundfunks in der DDR". In : *Rundfunk und Fernsehen*, Jg. 17, 1969, p. 47 en „Beschluss über die Bildung des Staatlichen Komitees für Rundfunk beim Ministerrat und des Staatlichen Komitees für Fernsehen beim Ministerrat vom 4. September 1968 (Auszug)", *ibid.*, p. 48. Het is niet duidelijk of deze reorganisatie verband houdt met de tendens tot „profilering" waarvan in de DDR in de jongste jaren herhaaldelijk sprake was. Met „profilering" wordt bedoeld dat de verschillende massamedia hun eigen weg moeten vinden, hun eigen methoden moeten ontwikkelen om de politiek van de SED bij het publiek door te zetten (zie in dit verband : Kurt KOSZYK & Karl H. PRUYS : *Wörterbuch zur Publizistik*. München-Pullach/Berlin 1970, p. 73.

(2) *Informationen über das Fernsehen der DDR*. Berlin 1973.

(3) LINGENBERG : „Der Deutsche Fernsehfunke", *l.c.*, p. 42.

Deutscher Fernsehfunk (DFF) (1). Sinds 1969 beschikt de DDR-televisie over een tweede kanaal, dat gedeeltelijk (30 %) in kleuren uitzendt. Het Tweede Programma gebruikt, net als de Sowjetunie, voor zijn kleurentzendingen het Secamsysteem. Het Tweede Programma, dat op UHF wordt uitgezonden, kan slechts door een gedeelte van de bevolking worden ontvangen (2). Het Eerste Programma daarentegen kan, behalve in de DDR, ook worden bekeken in een derde van Polen, in delen van Tsjechoslovakije, van de Duitse Bondsrepubliek en op de Zweedse Eilanden. Omgekeerd kan 80 % van de Oostduitse bevolking drie Westduitse televisieprogramma's (ARD, ZDF en Nord III) ontvangen (3).

De uitzendingen worden gefinancierd via staatsfondsen en kijk-gelden die worden betaald aan het ministerie van P.T.T. (4). De kijk-gelden worden overgedragen aan de televisie en die bekostigt er de technische uitrusting voor de uitzendingen mee. Voor de programma's zelf worden de kosten berekend op grond van „normatieven”. De verschillende afdelingen krijgen fondsen op basis van hun werkelijke zendactiviteit, d.w.z. de gelden worden slechts na de uitzendingen uitbetaald.

Het *Fernsehen der DDR* stelt 2400 personen tewerk. Samen met

(1) Begin 1972 werd de benaming *Deutscher Fernsehfunk* veranderd in *Fernsehen der DDR* (*Rundfunk und Fernsehen*, Jg. 20, 1972, p. 219).

(2) De cijfers hierover lopen uit elkaar. Dr. Seidowsky, die ons bij ons bezoek in Oost-Berlijn te woord stond, sprak van 35 %. Dit stemt ongeveer overeen met de mededeling in *Rundfunk und Fernsehen* (Jg. 21, 1973, p. 474) dat bij het begin van het tweede kwartaal 1973 op een totaal van 4.879.000 televisietoestellen 1.519.300 zowel het eerste als het tweede programma kunnen ontvangen. In een vroeger nummer (Jg. 21, 1973, p. 304) had dit tijdschrift echter meegedeeld dat 54 % van de bevolking het tweede programma kan inschakelen. Volgens dezelfde bron waren er op dat ogenblik 60.000 kleurentvangers.

(3) Eind mei 1973 verklaarde SED-partijleider Erich Honecker aan Westduitse politici, dat in de DDR geen antenne- en ontvangstcontrole meer bestaat (*Rundfunk und Fernsehen*, Jg. 21, 1973, p. 322).

(4) Het bedrag van de staatstoelage is moeilijk vast te stellen. De cijfers gepubliceerd door LINGENBERG („Der Deutsche Fernsehfunk”, *l.c.*, p. 46) dateren uit 1962. In dat jaar bedroeg de staatstoelage 98 miljoen mark, de kijk-gelden leverden 35 miljoen mark op en daarenboven werd nog eens voorzien in 36 miljoen mark voor investeringen, waarschijnlijk via het ministerie van P.T.T. Het kijk-geld bedraagt thans maandelijks 7 mark voor het 1e programma en 10 mark voor het 2e programma (BRACK : „Organisation und wirtschaftliche Grundlagen des Hörfunks und des Fernsehens in Deutschland 1969-1973”, *l.c.*, p. 351).

het technisch personeel, dat onder P.T.T. ressorteert en o.a. ook de technici voor de Eurovisie- en de Intervisieverbindingen en de satellietenverbindingen met Cuba omvat, loopt dit getal op tot 7.200 .

b. P r o g r a m m a t i e

Net als voor de communistische economie (vijf- en tienjaren-plannen) speelt ook in het mediabeleid de planning een grote rol. Voor de programmatie in de televisie wordt gewerkt met jaarplannen en kwartaalplannen. Zes weken voor de uitzending wordt dan nog eens een „prestatieplan” opgesteld, waarin vermeld wordt wie wat op welke dag voor te stellen heeft. In de toekomst wil men nog verder gaan : men werkt thans aan een optisch programmamodel tot 1976.

Het *Fernsehen der DDR* verzorgde in 1973 \pm 120 uur programma per week. Dit betekent per jaar 600 dramatische uitzendingen, ongeveer 300 amusementsuitzendingen en ontelbare publicistische bijdragen (reportages, documentaires, portretten, enquêtes, magazines).

Actuele informatie maakt 13 % van het totale programma uit (1). Het belangrijkste actueel-politieke programma is de nieuwsuitzending *Aktuelle Kamera*, met een hoofduitgave van 19 u. 30 tot 20 u. en daarenboven een morgen- en een laatavonduitzending. *Aktuelle Kamera* brengt nieuws over politiek, economie en cultuur in de DDR en in de wereld. Tot het principe van deze uitzending behoort dat zij niet enkel alleen maar feiten relateert, maar ernaar streeft verbanden duidelijk te maken en achtergronden te belichten (2). Korte, op het essentiële geconcentreerde berichten in woord en beeld vormen de kern van deze uitzending, maar ook verslagen van correspondenten, reportages, commentaren en glossen maken er deel van uit. Al deze informatiegenres hebben één gemeenschappelijk doel : „Die Entwicklung des sozialistischen Bewusstseins zielstrebig zu fördern, ist Anliegen

(1) *Informationen über das Fernsehen der DDR*.

(2) Daar informatie in de marxistisch-leninistische mediatheorie gedefinieerd wordt als „Agitation durch Tatsachen” (vgl. HERRMANN : *o.c.*, p. 38), en de conceptie van „loutere” informatie als „burgerlijk” wordt verworpen, gaan nieuws en commentaar praktisch in elkaar over, temeer daar men sinds 1959 op aandringen van het *Politbüro* van de SED van de „dilettantische” methode is afgestapt aan ieder bericht een commentaar toe te voegen. Sindsdien is men er toe overgegaan, zoals het *Politbüro* het wilde, „mit der Nachricht zu kommentieren und zu überzeugen” (HERRMANN : *o.c.*, p. 38).

einer jeder Sendung, so vielgestaltig auch ihre jeweilige Thematik, so lebensnah ihre Gestaltung auch sein mag" (1).

Behalve hun bijdrage in de *Aktuelle Kamera* treden de commentatoren en moderatoren ook nog in tal van andere uitzendingen op. De belangrijkste onder hen is ongetwijfeld *Chefkommentator* Karl-Eduard von Schnitzler, die in zijn wekelijkse uitzending *Der schwarze Kanal* commentaar levert op de ideologie en de politiek van de „klassevijand”, zoals die haar weerslag vindt in de uitzendingen van de Westduitse televisie.

Wij hebben er al op gewezen dat volksverbondenheid een van de hoofdprincipes van de media in de DDR is. Partij en regering stellen er prijs op nauw contact te onderhouden met de bevolking. In de uitzending *Antworten* b.v. beantwoorden leidende partij- en staatsfunctionarissen, ministers, volksvertegenwoordigers op alle niveau's en andere experts vragen die de televisiekijkers schriftelijk hebben gesteld. In een uitzending van een half uur komen aldus telkens 5 à 6 thema's aan bod. De uitzending *Fernsehpresskonferenz* daarentegen behandelt één keer per maand een enkel thema. Bekende journalisten uit pers, radio en televisie stellen vragen van lezers, luisteraars en kijkers aan regeringsleiders, leidende functionarissen uit het staatkundige en economische leven en experts. Eveneens een maandelijks uitzending is *Porträt per Telefon*, waarin verdienstelijke persoonlijkheden uit het maatschappelijke leven (wetenschapslui, kunstenaars, arbeiders, sportlui) aan het publiek worden voorgesteld en telefonisch vragen beantwoorden.

De buitenlandse politiek wordt verzorgd door een aparte *Chefredaktion Aussenpolitik*. Het zwaartepunt van de berichtgeving ligt bij de bevestiging van het bondgenootschap tussen DDR en Sowjetunie, bij de evolutie in de andere socialistische staten, in Latijns-Amerika en in het Nabije Oosten. De journalisten op het thuisfront worden in hun taak bijgestaan door correspondenten in Moscou, Warschau, Praag, Budapest en Sofia en door correspondentenbureau's in Azië, het Nabije Oosten en Latijns-Amerika. Behalve de gewone bijdragen brengt de hoofdredactie buitenlandse politiek om de 14 dagen een magazine *Objektiv*, met achtergrondinformatie, overzichten, enquêtes, reportages en correspondenties uit vele landen.

(1) *Informationen über das Fernsehen der DDR.*

Educatieve uitzendingen nemen traditiegetrouw in de Oostbloklanden een belangrijke plaats in. Zo is het de bedoeling van het *Fernsehen der DDR* binnen twee jaar te komen tot een zelfstandige productie-eenheid *Bildungsfernsehen*, die in het kader van het 2e programma een hele gamma talencursussen en technische vakken zou brengen. Maar ook thans bestaan reeds vele uitzendingen voor schooltelevisie, volwassenenvorming en normaal voortgezet onderwijs. In 1961 werd gestart met een *Fernsehakademie*, waarin zowel met het leerplan van de scholen parallel lopende vakken (b.v. talencursussen Russisch, Engels) als — sinds september 1972 — aanvullende uitzendingen (literatuur, staatsburgerlijke opvoeding, geschiedenis) aan bod komen. Een speciale serie voor de verdere opleiding van leraars is de uitzending *Von Pädagogen — für Pädagogen*. De via televisie gevolgde cursussen leiden in vele gevallen tot officiële examens.

Het ressort *Wirtschaft/Wissenschaft* is niet alleen verantwoordelijk voor de educatieve programma's in strikte zin, maar verzorgt ook populaire wetenschappelijke programma's, reportages, enquêtes, wetenschappelijke verslagen, discussies en andere journalistieke uitzendingen. Doel van al deze programma's is „Darstellung und Erläuterung der gesellschaftlichen Entwicklungsprozesse der sozialistischen Gesellschaft" (1). Daarenboven vallen onder *Wirtschaft/Wissenschaft* ook een hele reeks programma's waarin de kijkers raadgevingen ontvangen voor het dagelijkse leven en voor het samenleven in gemeenschap. Die uitzendingen gaan van verkeers-, gezondheids- en vrijetijdsmagazines tot pedagogische raadgevingen aan ouders op basis van „Grundpositionen der marxistisch-leninistischen Pädagogik" (2) en programma's als „Fragen Sie Prof. Kaul!", waarin een bekend jurist de wetgeving verduidelijkt, op vragen van DDR-burgers antwoordt, en hun de verzekering geeft „dass das Recht durch den sozialistischen Staat geschützt ist" (3). Daarnaast is het de bedoeling van deze uitzending de burgers de juiste gedragsregels voor het samenleven in de socialistische maatschappij bij te brengen.

De landbouwpolitiek speelt in de *Arbeiter- und Bauernstaat* DDR een grote rol. Een afzonderlijk ressort *Agrarpolitik* heeft tot taak „mit publizistischen Mitteln der Fernsehens den sozialistischen Entwicklungsprozess in der Landwirtschaft zu unterstützen und

(1-3) *Informationen über das Fernsehen der DDR.*

gleichzeitig die auf dem Lande vor sich gehenden Veränderungen einem breiten Fernsehpublikum bewusst zu machen" (1). Een dergelijke formulering illustreert, net als die welke wij citeerden i.v.m. de nieuwsuitzendingen of de *Ratgebersendungen* eens te meer de propagandistische en organisatorische rol van de media in de DDR.

Ook voor de cultuur bestaat een eigen ressort *Kulturpolitik*. Behalve afzonderlijke uitzendingen over hoogtepunten uit het culturele leven verzorgt het een maandelijks *Kulturmagazin*, waarin naast berichtgeving over en voorbeelden van het culturele leven in de DDR en de andere socialistische staten ook discussies worden gevoerd tussen kunstenaars en critici, tussen arbeiders onderling en tussen arbeiders en kunstenaars.

Het ressort *Dramatische Kunst* produceert jaarlijks \pm 75 televisiespelen en -films. Dit gebeurt zowel in de eigen studio's als in samenwerking met de officiële filmproductiemaatschappij DEFA. Bijzondere aandacht wordt besteed aan de taak „die Gegenwart der DDR künstlerisch zu gestalten" (2) en aan de encenering van dramatisch werk uit de Sowjetunie. Daarnaast nemen ook de grote werken uit de wereldliteratuur een belangrijke plaats in het repertoire in.

Behalve de afdeling *Dramatische Kunst* bestaat ook nog een ressort *Unterhaltende Dramatik*, dat via eigen series en opvoeringen van lichte stukken voor amusement op niveau moet zorgen.

Hoewel het de bedoeling is dat alle programma's, ook de informatieve, ontspannend zouden zijn (3), toch zijn het vooral de

(1-2) *Informationen über das Fernsehen der DDR.*

(3) HÜTHER : *l.c.*, p. 372) wijst erop dat de betekenis van de ontspanning in de mediatheorie in de loop der jaren is gewijzigd. Nog in 1950 verklaarde Rudolf Herrnstadt, toenmalig hoofdredacteur van het partijorgaan *Neues Deutschland* : „Das Parteiorgan wird nicht herausgegeben, um Menschen zu unterhalten..." (Rudolf HERRNSTADT : „Die Erziehung einer Presse von neuem Typ". In : *Unsere Presse - die schärfste Waffe der Partei*. Berlin 1950, p. 35, geciteerd in HERRMANN : *o.c.*, p. 39). Sinds de proclamatie van de nieuwe koers (1953) kwam hierin verandering. In 1964 schreef S. SCHMIDT : „Unterhaltung ist für uns ein durchgängiges qualitatives Element jedes journalistischen Beitrags ... Eine Zeitung, die für ihre Leser nicht unterhaltsam ist, wird kaum ihre ideologische Funktion erfüllen" (Siegfried SCHMIDT : „Die Unterhaltsamkeit der sozialistischen Presse". In : *Bitterfelder Weg und sozialistische Presse*, hrsg. von der Karl-Marx-Universität, Fakultät für Journalistik. Leipzig 1964, p. 50, geciteerd bij HÜTHER : *l.c.*, p. 372). Hütter ziet in bovenstaande uitspraak twee aspecten : 1) zij illustreert dat amusement op zichzelf een ideologische functie heeft; 2) zij bewijst dat men er in de DDR van

ressorts *Unterhaltung* en *Musik*, die voor onderhoudende, spannende uitzendingen verantwoordelijk zijn. Hun realisaties gaan van bonte avonden tot Beethovenconcerten, met daartussen circus, variété, quiz, chanson, operettes, opera en series over ernstige muziek. Deze waaier is tekenend voor wat in de DDR als ontspanning wordt beschouwd en loopt parallel met de grote inspanningen die er worden gedaan om de kunst naar het volk toe te brengen.

Het ressort *Kinder/Jugend/Sport* heeft een programma-aandeel van meer dan 20 % (daarvan sport alleen reeds 13,5 %). Een bijzondere plaats in de jeugduitzendingen wordt ingenomen door het magazine *rund*, dat tracht actuele politiek en amusement te verbinden. De uitzending wordt gerealiseerd in samenwerking met de Intervisie.

Het *Fernsehen der DDR* heeft betrekkingen tot meer dan 50 buitenlandse stations. Door zijn lidmaatschap in de O.I.R.T. (1) en in de Intervisie (2) bestaan vooral nauwe banden met de Sowjetunie en met de andere socialistische staten. Een derde van het totale televisieprogramma bestaat uit uitzendingen die afkomstig zijn van bevriende socialistische naties. Meer dan de helft hiervan (\pm 20 % van het totale programma) komt uit de Sowjetunie.

Een bijzondere relatie heeft het *Fernsehen der DDR* tot de televisiestations van de jonge staten. In het kader van opleiding en vervolmaking wordt aan televisiemensen uit de Derde Wereld gelegenheid geboden tot het volgen van een stage in Oost-Berlijn. Tevens worden geregeld specialisten naar het buitenland ge-

overtuigd is dat wanneer het informatieve gedeelte (van de krant, maar ook bij de andere massamedia) een meer onderhoudende vorm krijgt, de invloed ervan vergroot.

(1) De *Organisation Internationale de Radiodiffusion et Télévision*, die thans haar zetel te Praag heeft, werd in 1946 te Brussel als *Organisation Internationale de Radiodiffusion* gesticht. Toen de organisatie onder communistische invloed kwam te staan, trokken de westerse landen zich terug (1949) en stichtten in 1950 de *Union Européenne de Radiodiffusion* (UER). (vgl. Karolus Heinz HEIL : *Das Fernsehen in der Sowjetischen Besatzungszone Deutschlands 1953-1963*. Bonn/Berlin 1967 (Bonner Berichte aus Mittel- und Ostdeutschland), p. 71).

(2) De Intervisie werd in 1960 door de O.I.R.T. opgericht als tegenhanger van de Eurovisie. Oorspronkelijk behoorden alleen Tsjecho-Slovakije, Hongarije, Polen en de DDR tot de Intervisie. In 1961 trad de Sowjetunie en in 1963 traden Bulgarije en Roemenië toe. Het coördinatiecentrum van de Intervisie bevindt zich te Praag (vgl. HEIL : *o.c.*, p. 73 en *Internationales Handbuch für Rundfunk und Fernsehen* 1971-72. Hamburg 1972, p. E 79).

stuurd. Ook hier ontbreekt het propagandistische element niet : „Die internationalen Beziehungen des Fernsehens der DDR sind vor allem darauf gerichtet, mit den spezifischen Mitteln und Möglichkeiten dieses Mediums die Aussenpolitik der DDR aktiv zu unterstützen” (1).

Met de „kapitalistische” landen onderhoudt de DDR-televisie betrekkingen „auf der Basis der Gleichberechtigung und zum gegenseitigen Vorteil” (2). Zo is het *Fernsehen der DDR* via de Intervisiecentrale te Praag verbonden met het technisch coördinatiecentrum van de Eurovisie te Brussel voor de internationale nieuwsuitwisseling. In de DDR beklagt men er zich over dat deze uitwisseling te zeer eenrichtingsverkeer is (3). Afgezien van het feit dat het Eurovisieaanbod van 22 landen afkomstig is en dat van de Intervisie slechts van 7, is het duidelijk dat het hoger geschetst verschil in opvatting over nieuws en nieuwswaarde de belangrijkste reden is van dit gebrek aan evenwicht. Het is de vraag of aangekondigde „protesten” van de kant van de Intervisielanden aan deze toestand veel zullen veranderen.

c. F e e d b a c k

Wij hebben bij de bespreking van enkele programmaonderdelen al gewezen op de actieve rol die de kijker in de DDR is toebedacht. Een ander aspect van de feedback vormt het kijkonderzoek. Sinds het begin van de jaren 60 is men in de DDR aan het gebruik van sociaalwetenschappelijke methoden meer en meer aandacht gaan besteden. Zo werd in het kader van de DFF een *Methodischer Kabinett* opgericht (4), dat voor de *audience research* instaat. Uitgaande van een staal van 2.000 personen worden thans wekelijks gegevens verzameld over de kwantitatieve en kwalitatieve resonantie van het televisieprogramma, die dan vervolgens tot maandoverzichten worden verwerkt. Uit de onderzoeken zou o.m.

(1) *Informationen über das Fernsehen der DDR.*

(2) *Ibid.*

(3) Onze zegsman Dr. Seidowsky sprak van een verhouding 1000 : 50. Deze cijfers worden bevestigd door Günter von Lojewski in een recent artikel over de samenwerking tussen Eurovisie en Intervisie (*Die Welt*, 15 juli 1974, p. 15). Lojewski geeft volgend cijfermateriaal voor 1973 :

Aantal nieuwsfilms aangeboden door Eurovisie : 5.332

door Intervisie : 2.617

Aantal nieuwsfilms overgenomen door Intervisie : 3.115

door Eurovisie : 160

(4) LINGENBERG : „Der Deutsche Fernsehfunk”, *l.c.*, p. 41.

blijken dat de informatieve uitzendingen van de DDR-televisie in de concurrentiestrijd met de andere (Westduitse) televisiezenders een goede beurt maken. Daar de resultaten van de *audience research* bij ons weten niet toegankelijk zijn, is het onmogelijk deze verklaringen aan de waarheid te toetsen.

d. O p l e i d i n g

Naar Sowjetrussisch voorbeeld is de opleiding tot de publicistische beroepen op universitair niveau sterk gecentraliseerd. Centrale instantie in de DDR is de *Sektion für Journalistik* (vroeger *Fakultät für Journalistik*) aan de Karl-Marx-Universität te Leipzig (1). Het gaat hierbij om een normale universitaire studie van 5 jaar na het *Abitur* (eindexamen secundair onderwijs). De algemene opleiding, waarin grote aandacht wordt besteed aan de ideologische vorming, duurt twee jaar. Dan volgt gedurende 3 jaar een speciale opleiding, hetzij voor de geschreven pers, hetzij voor radio, hetzij voor televisie. In de tweede cyclus neemt het praktische werk een belangrijke plaats in. Aan het eind van hun opleiding leveren de studenten een *Diplomarbeit* in, ofwel in geschreven vorm, ofwel — b.v. voor radio en televisie — in de vorm van een uitzending. De afgestudeerden bezitten het diploma van *Diplomjournalist*. Voor het ogenblik telt de sectie voor journalistiek te Leipzig 750 studenten. Daarmee is haar capaciteit nog niet volledig benut, want de sectie kan 1.250 studenten opnemen. Het aantal buitenlandse studenten kan variëren van 30 tot 200. Zij komen uit 18 landen en specialiseren zich voor de televisie vooral op gebieden als belichting of kindertelevisie, aspecten waarin de DDR-televisie naar eigen zeggen baanbrekend werk levert.

Voor televisie (en film) is nog een tweede opleidingsmogelijkheid voorhanden, nl. via de *Hochschule für Film und Fernsehen* te Potsdam-Babelsberg. De studenten van de *Hochschule* maken eerst een stage van een jaar door bij de televisie. Zij bestaat uit 2 maanden algemene technische vorming voor het opdoen van de technische basiskennis. Daarna doorloopt de kandidaat dan alle belangrijke afdelingen, zodat hij na zijn stagejaar reeds een grondige kennis van het medium televisie bezit.

(1) Voor een uitvoeriger bespreking van het programma van de toenmalige *Fakultät für Journalistik* verwijzen wij naar : Guido Ros : „Journalistiek in de Duitse Democratische Republiek”. In : *De Brug*, Jg. 13, 1968, pp. 44-48.

Ten slotte moet nog worden vermeld dat de televisie zelf een eigen instelling voor verdere opleiding bezit. In haar *Betriebsakademie* kunnen jonge krachten colleges, seminaries en oefeningen volgen. Het bestaan van *Betriebsakademien* is typisch voor het systeem van voortgezet onderwijs in de DDR en illustreert het streven om het tekort aan gekwalificeerd personeel via een opleiding in de werkring zelf binnen een zo kort mogelijke tijd ongedaan te maken.

2. Radio

a. Historiek en organisatie

In de door de Sowjets bezette zone bestonden tot 1947 twee zendersystemen. De *Berliner Rundfunk* zond met de zenders Potsdam en Schwerin een programma voor Noord-Duitsland uit, terwijl de zenders Leipzig, Dresden en Weimar de *Mitteldeutscher Rundfunk* vormden. In 1947 werd dan, zoals reeds vermeld, een *Generalintendantur des demokratischen Rundfunks* als centrale instantie opgericht, die op haar beurt in 1952 tot *Staatliches Rundfunkkomitee* werd omgevormd (1).

Onder de supervisie van het huidige *Staatliches Komitee für Rundfunk* vallen thans vier programma's voor het binnenland en de „wereldomroep” *Radio Berlin International* (2).

Radio DDR beschikt over 2 ketens. De eerste zendt 24 u. per dag informatie en amusement uit, de tweede omvat vooral culturele (klassieke en hedendaagse muziek) en educatieve programma's. De *Berliner Rundfunk* (eveneens 24 u. per dag) wil voor luisteraars in de DDR en daarbuiten een weerspiegeling brengen van het politieke en culturele leven in de *Hauptstadt der DDR*. De zender *Stimme der DDR* begon zijn activiteit op 15 november 1971 ter vervanging van twee andere tot dan toe bestaande zenders, nl. de *Deutschlandsender* en de *Berliner Welle*. In zijn programma „rund um die Uhr”, dat vooral op middengolf zeer ver te horen is, wil de zender vooral informeren over standpunten van de

(1) Vgl. NOELLE-NEUMANN/SCHULZ : o.c., p. 38.

(2) Tot 1971-72 waren via de frequenties van de Russische militaire zender Radio Wolga ook nog twee uitgesproken propagandazenders actief. Sinds het verbod van de KPD in de Bondsrepubliek in 1956 diende de *Deutscher Freiheitsender 904* als spreekbuis van deze partij via een programma met muziek, nieuws en codeberichten voor de ondergrondse communistische partij in West-Duitsland. Sinds 1960 ageerde een *Deutscher Soldatensender 935* — vooral 's avonds — tegen de *Bundeswehr*. De *Deutscher Freiheitsender* verdween op 1 oktober 1971 uit de ether, de *Deutscher Soldatensender* op 1 juli 1972 (vgl. *Rundfunk und Fernsehen*, Jg. 20, 1972, p. 97, p. 509).

DDR t.o.v. de internationale problemen. Daarenboven brengt hij uitvoerig informatie over het leven in de DDR en in de andere socialistische staten. Hij richt zich echter ook tot jonge luisteraars (beat) en ruimt een grote plaats in voor muziekuitzendingen (1). *Radio Berlin International* zendt uit op korte golf in 18 talen.

De *Intendanten* van de 4 zenders vormen samen met 3 voorzitters en 3 leden die verantwoordelijk zijn voor speciale gebieden (muziek — de DDR-radio stelt 1.000 muzikanten tewerk —, cultuur, economie en wetenschap) het 10 man sterke *Staatliches Komitee für Rundfunk* (2).

In 7 *Bezirke* van de DDR zijn er regionale zenders, in de 7 andere studio's die van een van de regionale zenders afhangen. De regionale zenders verzorgen 's morgens 5 u. eigen programma voor hun *Bezirk*, de studio's een half uur. Alle zenders leveren programma's aan de centrale zender en nemen programma's van de centrale zender over. Behalve op regionale informatie ligt de klemtoon vooral op service-programma's (verkeersinformatie, tijdsopgave, enz.).

De radio heeft in totaal 3.500 medewerkers, waarvan het grootste gedeelte in Berlijn werkzaam is. De gemiddelde leeftijd van de medewerkers bedraagt 34-35 jaar.

b. Programmatie

De DDR-radio verzorgt per dag in het totaal 120 nieuwsuitzendingen. In principe is er om het uur op iedere zender nieuws, bij *Radio DDR* daarenboven van 4 tot 8 u. 's morgens om het half uur (luisterdichtheid 20 % van de bevolking). De nieuwsberichten worden opgesteld door een centrale hoofdredactie die buiten de zender werkzaam is. 60 nieuwsredacteuren werken daar 24 u. op 24 in 3 ploegen. Hun nieuwsbronnen zijn de grote

(1) Achim BECKER, hoofdredacteur van *Stimme der DDR* in een interview met het Oostduitse officiële programmatijdschrift *FF-Dabei* (vgl. *Rundfunk und Fernsehen*, Jg. 20, 1972, p. 97).

(2) Het bestaan van *Staatliche Komitees* voor radio of televisie is niet alleen typisch voor de grote rol van de staat in het mediabeleid, maar illustreert ook de tendens om individuele beslissingen zoveel mogelijk te vervangen door collectieve beslissingen. Waar b.v. in de Duitse Bondsrepubliek de ultieme verantwoordelijkheid voor het al dan niet uitzenden van een programma bij de *Intendant* ligt, heeft in de DDR-redacties één journalist op drie het recht programma's voor uitzending vrij te geven. Daar de criteria die hierbij gelden journalistiek niveau en wereldbeschouwing zijn, is in het systeem zelf al een politieke controle ingebouwd.

wereldnieuwsagentschappen (vooral TASS en AP) en het staatsnieuwsagentschap ADN. Ook de nieuwsredactie in de zender zelf produceert nieuwsbulletins. Zij werkt hiervoor samen met de gespecialiseerde redacties (b.v. sportredactie, economische redactie). Daarenboven zijn er ook correspondenten die naast hun werk voor de centrale redactie direct aan de zender berichten. Ten slotte bevinden zich in alle *Bezirkssender* nieuwsrespondenten (in totaal 15) die direct met de hoofdredactie in verbinding staan en zorgen 30 correspondenten voor een snelle berichtgeving vanuit het buitenland.

De nieuwsberichten duren gewoonlijk 5 à 10 minuten, 's morgens echter slechts 2 à 3 minuten. Ook in de radio wil men meer dan louter feiten meedelen: men tracht het nieuws te plaatsen in een sociaal-economische context. Zo zal b.v. naar aanleiding van een bericht over de inbedrijfstelling van een nieuwe atoomcentrale worden gepoogd inzicht te geven in de energiepolitiek van de DDR. Waar het bij dit procédé op aankomt is, dat zoveel mogelijk met de nieuwsfeiten economische inzichten worden meegegeven. Hoofdredacteur Hannes Pothast verklaarde in dit verband dat men er zich wel van bewust is op dit stuk nog bij het begin te staan. Een dergelijke werkwijze vergt trouwens veel tijd en personeel.

Een belangrijke radiouitzending is *Stunde der Politik*, een programma van 50 minuten met louter woordbijdragen na het nieuws van 22 u. Het is een uitzending die zich vooral richt tot het politiek-actieve gedeelte van de bevolking. Ondanks het feit dat zij hoge eisen stelt, wordt ze door ongeveer 600.000 luisteraars gevolgd. 's Middags is er een analoge uitzending, die echter slechts 25 minuten duurt.

Ook het magazinegenre is in de DDR niet onbekend. Van 3 u. 55 tot 8 u. is er een *Magazin am Morgen*, van 16 tot 18 u. een *Magazin am Nachmittag*, waarin muziek (60 %) en woord elkaar afwisselen. Er wordt naar gestreefd het aandeel van de muziek enigszins op te drijven (tot 63-65 %), daar zowel de radioverantwoordelijken als de toehoorders van mening zijn dat het woord iets teveel domineert.

Net als de televisie neemt de radio zijn rol als *Tribüne des Volkes* bijzonder ernstig op en wordt er gestreefd naar communicatie in twee richtingen. Enerzijds komen vele wetenschapslui voor de microfoons en trachten ze aan zoveel mogelijk burgers het marxisme-leninisme verstaanbaar te maken of hun de grondtrekken duidelijk te maken van de wetenschap waarin zij actief

zijn. Anderzijds krijgen ook de arbeiders geregeld het woord. Zo is er b.v. een uitzending waarin een college van 6 arbeiders om de 14 dagen problemen bespreekt waarmee zij worden geconfronteerd. De voorzitter van het *Staatliches Komitee für Rundfunk* beantwoordt geregeld in een uitzending van een half uur vragen van luisteraars. In bepaalde uitzendingen zoals *Pädagogische Sprechstunde* kunnen ouders direct telefoneren en raad vragen i.v.m. de opvoeding van hun kinderen.

c. F e e d b a c k

Uit wat voorafgaat blijkt dat er een nauwe band bestaat tussen de radio en zijn luisteraars. *Radio DDR* alleen ontvangt per jaar 460.000 brieven. Voor de verschillende zenders samen is dit cijfer ongeveer 1 miljoen. Soms schrijven de luisteraars uit eigen beweging (b.v. om kritiek te leveren op de bureaucratie) of in andere gevallen wordt hun gevraagd ideeën te formuleren over bepaalde thema's (b.v. „Heeft de meerderheid altijd gelijk?“ „Is leven met de waarheid moeilijker?“).

Ook voor de radio wordt de binding tussen zender en publiek wetenschappelijk onderzocht. De radio beschikt over een „afdeling sociologie“ met 20 medewerkers, die de leiding hebben over een team van 1.500 interviewers. Geregeld worden 80.000 mensen ondervraagd. Zo worden iedere week gegevens verzameld over luisterdichtheid en beoordeling van de programma's. De leiding reageert enigszins voorzichtig op de resultaten van het onderzoek, d.w.z. ze hoedt zich voor overhaaste veranderingen in de programmastructuur, maar ze houdt er toch in sterke mate rekening mee. Vooral aan gegevens i.v.m. bevolkingsgroepen die omwille van hun werktijd al dan niet de uitzendingen kunnen volgen, wordt veel aandacht besteed. Maar ook naar inhoud en vorm wordt met de resultaten van de *audience research* rekening gehouden. Sinds ongeveer 6 jaar geleden bleek dat de jeugd van oordeel was dat het radioprogramma een programma „voor oude mensen“ was, werd bewust gestreefd naar een „verjonging“ van de programmatie. Thans kan de jeugd onderbroken van 15 tot 20 u. bij een van de DDR-zenders terecht (15-16 u.: *Radio DDR I: Musik für junge Leute*; 16 u. - 19 u. 30: *Berliner Rundfunk: Jugendstudio*; 19 u. 30: *Stimme der DDR: Hallo - das Jugendjournal*).

Alles samen genomen hebben de radiomensen in de DDR niet de indruk door de opkomst van de televisie helemaal uit de gunst van het publiek te zijn verdrongen. Afgezien van een ook in de

DDR optredende televisiemoeheid en van het feit dat de radio nog steeds het snelste informatiemedium is, speelt ook de wetenschap dat voor de radio in het televisietijdperk speciale taken zijn weggelegd, hierbij een rol. Daar de radio 24 uur op 24 uitzendt, bereikt hij zowel de toerist die in zijn wagen onderweg is als de arbeider van de nachtploeg. Door maximale uitbating van bepaalde technische verworvenheden (b.v. muziekuitzendingen in stereo) biedt de radio tevens buiten zijn gewone serviceuitzendingen een service van eerste kwaliteit.

Ook in de DDR is men aan de nieuwste tendensen en aan de wensen van een voornamelijk jong publiek niet voorbijgegaan. Een en ander heeft ervoor gezorgd dat — ondanks een latente propagandistische ondertoon — de programma's ook voor westerse oren genietbaarder zijn geworden.

Prof. Dr. J. BRIERS

G. Ros

F. SAEYS